

El pacte feudal de Minimilla de Pladecorts i el comte Oliba Cabreta de Cerdanya (976) i l'aparició del català escrit a la Catalunya naixent

Bernat Garrido i Domènech

Treball Final de Grau (TFG)
Grau de Llengua i Literatura Catalanes
Universitat Oberta de Catalunya (UOC)
Curs 2020-2021 (segon semestre)
Director: Vicent Garcia Perales
Professor TFG II: Narcís Figueras Capdevila

Resum

Quan i de quina forma sorgí el català a l'escriptura? El català oral aparegué, com les altres llengües romàniques, segons els estudiosos, entre els segles VII i VIII. Ara bé, a l'escriptura continuà sent utilitzat el llatí. Al segle XI, a partir de l'entorn feudal naixent, es generalitzaren les fórmules en català en documents escrits en llatí. N'hi ha testimonis anteriors? El pacte feudal de la senyora Minimilla de Pladecorts (Vallespir) i el comte Oliba Cabreta de Cerdanya és un document del segle X que conté frases en català; és, a més a més, un document datat, la qual cosa té una gran importància. Està datat el 28 de juliol (*·V· kalendas augustas*) de l'any 976 (el 22è de regnat de Lotari I, rei dels francs occidentals). Estaríem, doncs, davant, un testimoni amb fragments escrits en català del segle X. Els grans estats amb llengües nacionals han recorregut a vells textos en una competició per quina llengua fou la primera a aparèixer, a balbucejar, en l'escriptura. No és l'objecte d'aquesta recerca participar en aquesta contesa, però sí desvetllar l'existència d'un text que, redactat en un llatí poc acurat, recorre al català tot fent que la llengua viva reste plasmada a l'escriptura. El català, doncs, pot demostrar que té un testimoni escrit, perfectament datat, del segle X, coincident amb els inicis del feudalisme a Catalunya, la qual cosa suposà el desenvolupament d'una terminologia adient, com veurem al segle següent, que ja no podia expressar la llengua llatina.

Paraules clau: origen del català, català preliterari, protocatalà, romanç català, llatí vulgar, Catalunya carolíngia, comtat de Cerdanya.

Abstract

When and how did Catalan language emerge in writing? Oral Catalan appeared, like the other Romance languages, according to scholars, between the 7th and 8th centuries. However, Latin is still used in writing. In the 11th century, from the nascent feudal environment, formulas in Catalan became widespread in documents written in Latin. Are there any previous witnesses? The feudal pact of Lady Minimilla of Pladecorts (Vallespir, Northern Catalonia) and Count Oliba Cabreta of Cerdanya is a document of the 10th century that contains sentences in Catalan; it is, moreover, a dated document, which is of great importance. It is dated July 28 (*· V · kalendas augustas*) of the year 976 (the 22nd year of the reign of King Lothair I of the Western Franks). We would therefore be in front of a witness with fragments written in Catalan of the 10th century. The great states with national languages have resorted to old texts in a competition for which language was the first to appear, to stammer, in writing. It is not the purpose of this research to participate in this contest, but to reveal the existence of a text written in inaccurate Latin, that uses Catalan, making the living language reflected in writing. Catalan language, then, can show that it has a written testimony, perfectly dated, of the 10th century, coinciding with the beginnings of feudalism in Catalonia, which meant the development of an appropriate terminology, as we will see in the next century, which no longer it could express the Latin language.

Key words: origin of Catalan, pre-literary Catalan, Proto-Catalan, Catalan Romance, Vulgar Latin, Carolingian Catalonia, county of Cerdanya.

ÍNDEX

Presentació.....	3
Introducció.....	4
1. El català preliterari.....	6
2. Minimilla de Pladecorts i el comte Oliba Cabreta de Cerdanya.....	13
3. Edició crítica del pacte feudal entre Minimilla i Oliba Cabreta.....	15
4. La llengua del pacte feudal entre Minimilla i Oliba Cabreta.....	16
5. Tres testimonis posteriors de català escrit als comtats de Cerdanya i Besalú.....	19
6. El català escrit al segle XI en altres comtats catalans.....	28
Conclusions.....	32
Bibliografia.....	35
Fonts.....	35
Monografies, articles i obres generals.....	36

Els comtats catalans entre els segles VIII i XII. Font: Viquipèdia.

PRESENTACIÓ

Aquest treball de fi de grau (TFG) analitza l'etapa d'aparició de la llengua catalana escrita, a partir de l'estudi concret d'un text del segle X, tot estudiant-ne l'evolució lingüística a partir del llatí vulgar, així com les característiques socials i culturals del territori on fou generat. L'estudi del català preliterari ha estat abordat en dos TFG previs presentats a la UOC: el de Rosa Bataller Mascarell (*Estudi filològic d'un text del segle XI: Jurament de compareixença*, defensat en juny de 2012) i el de Manel Soler Cases (*Comentari filològic dels 'Greuges dels homes de Sant Pere de Graudescales' (s. XII)*, llegit en el 2014). Tots dos han estat dirigits pel professor Vicent Garcia Perales. El text que centra el meu TFG, amb el propòsit d'ampliar el coneixement del català preliterari, és el pacte feudal establert entre Minimilla, senyora de Pladecorts (Vallespir), i el comte Oliba Cabreta de Cerdanya, datat el 28 de juliol de 976, conservat al registre B. 16 (*Liber Feudorum C*) dels Arxius Departamentals dels Pirineus Orientals.¹ El document, val a dir-ho, no és desconegut a l'erudició històrica, car fou editat per primer cop pel monjo benedictí Luc d'Achery al volum 3, p. 705-706, del *Spicilegium sive collectio veterum aliquota scriptorum qui in Galliae bibliothecis delituerant* (París, 1723). Posteriorment, tot procurant corregir les errades del primer editor, el publicà l'estudiós rossellonès Bernard-Julien Alart, primerament al *Cartulaire roussillonnais* (París, 1880), p. 28-29, i a l'any següent, pòstumament, al volum primer dels *Documents sur la langue catalane des anciens comtés de Roussillon et de Cerdagne* (París, 1881), doc. 1, p. 10-12. Més endavant, l'edició d'Alart fou reproduïda per Francesc Montsalvatge a *Colección diplomática del condado de Besalú* (Olot, 1901), p. 224-225. La importància del document rau, sobretot, en el fet que és un testimoni datat, la qual cosa permet situar-lo de forma precisa en el temps. L'edició d'Alart, la qual no pretenc menystenir en absolut, amb el pas del temps necessitava d'una revisió exhaustiva, puix que, per la importància del testimoni (un document amb fragments escrits en català del segle X), cal una edició moderna, crítica i perfectament contextualitzada, històricament i lingüística, la qual cosa constitueix el primer objectiu d'aquest TFG. Aquest document de l'any 976 obre un període de generalització de l'ús del català, encara que fragmentàriament, inserit en textos redactats en llatí, que és una característica dels documents feudals catalans dels segles XI i XII.

¹ Bernard-Julien Alart, *Inventaire-sommaire des Archives Départementales antérieures a 1700, rédigé par M. Alart, archiviste. Pyrénées-Orientales*, vol. 1 (París, 1886), p. 11.

INTRODUCCIÓ

Quin va ser el primer text escrit en català? El català aparegué, com les altres llengües romàniques, entre els segles VII i VIII. Al *Jurament d'Estrasburg* (14 de febrer de 842), Carles II el Calb, rei dels francs occidentals, jurà en *romana lingua*, mentre que Lluís I el Germànic, rei dels francs orientals, ho féu en *teudisca lingua* (alemany). El jurament l'arreglè el cronista carolingi Nitard al llibre tercer de les seues *Historiae* o *De dissensionibus filiorum Ludovici Pii*, que abracen el període entre la mort de Carlemany (814) i el 843. Aquest jurament de Carles el Calb, que és el primer testimoni escrit d'un text en llengua romànica, més concretament en llengua gal·loromànica, diu així:

«Pro Deo amur et pro christian poblo et nostro commun saluament, d'ist di en auant, in quant Deus sauir et poder me dunat, si saluarai eo cist meon fradre Karlo, et in adiudha et in cadhuna cosa si cum om per dreit son fradra saluar dift, in o quid il mi altresí fazet. Et ab Ludher nul plaid nunquam prindrai qui meon uol cist meon fradre Karle in damno. Sit.»

A tota la *França* —regne dels francs— occidental, al segle IX, el llatí havia evolucionat en un munt de parlars romànics, mentre l'oriental s'expressava en llengua germànica. Nitard no escriví *romana lingua* debades, puix que en època carolíngia aparegué la consciència que el llatí i la llengua vulgar eren dues entitats distintes. D'això que el concili de Tours (813) decidís que els bisbes havien de traduir (*transferre*) les homilies in *rusticam romanam linguam* (Bastardas 1977: 38). A la part meridional del regne occidental dels francs, on la romanitat era major i la petja germànica menor (Badia 1991²: 127-129), sorgiren els dialectes de la llengua d'oc i a l'extrem sud, a Catalunya, encara no dita així, el llatí havia evolucionat en català des de la plana Rossellonesa fins a la Ribagorça. Llengua eminentment oral, el romanç català començà a balbucejar en l'escriptura. Potser el primer document on albirem el balbuceig del català siga el topònim *Palomera*, que apareix a l'acta de consagració i dotació de la catedral d'Urgell per l'emperador franc Lluís el Pietós (1 de novembre de 839):

«Deinde ipsa parrochia de Frontiniano cum Kerubio, uel Montenigro, siue *Palomera*, uel Palomerola.»²

² Document publicat per primera vegada per Pere Pujol, «L'acta de consagració i dotació de la catedral d'Urgell», *Estudis Romànics*, núm. 2, p. 92-115. Ha estat reeditat per Luis Rubio García, *Documentos*

El document escriu *Palomera* i no *Palumbaria*. Si considerem l'autenticitat de l'acta, que recentment ha estat posada en qüestió per Carles Gascón i Oliver Vergés, que la creuen redactada entre el 1016 i el 1024,³ estaríem davant un cas primerenc de testimoni escrit del català. Ara bé, Josep Moran i Ocerinjauregui, a partir de les precisions paleogràfiques i històriques de Pere Pujol, que advoca per la veracitat de l'acta, opina que, lingüísticament, és un text del segle IX. A *Palomera* trobem —al segle IX?— l'evolució *-aria* > *-era* i *mb* > *m*, trets típics del català que no comparteix amb l'occità (Moran 2004: 35). No hi ha dubtes, en canvi, de l'autenticitat del precepte del rei franc Carloman dirigit a l'Església gironina del 29 d'agost de 881 (*quarto kalentarum septembrium, anno tertio regni Karlomanni gloriosissimi regis, indictione XIII*), en què el document escriu:

«et in pago *geronnense* medietatem de uilla Molleto, et Miliasam uillam, caeterasque res quas a longo tempore inibi possidere dinoscitur.»⁴

L'aparició de l'adjectiu *geronnense* cal veure'l com una catalanització derivada de la llengua oral. L'escrivà reproduí el terme tal com el sentí en llavis dels indígenes (Bastardas 1995: 117) i, així, la *Gerunda* llatina ja feia temps que s'havia convertit en *Gerona*, que és la forma antiga catalana del topònim *Girona*, i doncs, els *gerundenses* esdevenien els *geronnenses* per l'assimilació del grup *nd* > *nn*. Després d'aquest document de Carloman, hem d'esperar a la donació de Riquilda al monestir de Sant Joan de les Abadesses (Ripollès), datada el 26 d'abril de l'any 900, en temps de Carles III el Simple, per a veure una altra vegada mostres del català escrit naixent:

«Et dono ibi de rebus maioris uel minoris boue ·I·, uaca ·I·, cum suo uitulo, asino ·I· cum suos utres et bulcias, porcos ·VI·, oues [...], *destriale* ·I·, *aixata* ·I·, *relia* ·I·, *sogas* ·II· cum suo iuuo, mapas *parilio* ·I·, *tovalia* ·I·, lecto ·I·.»⁵

lingüísticos catalanes (s. X-XII), doc. 36, p. 51-55. L'acta està datada «die kalendas nouembras quod est Omnium sanctorum festiuitas anno [XX]VI regnante serenissimo augusto Hludouico imperatore». La xifra XX va ser afegida per P. Pujol, per a datar-lo en el 839. Sense el número XX la xifra s'escauria en el 819.

³ Carles Gascón i Oliver Vergés, «L'acta de consagració de la catedral d'Urgell. Un fals del temps del bisbe Ermengol redactat entre 1016 i 1024», *Afers. Fulls de recerca i pensament*, núm. 86, p. 191-220.

⁴ Publicat per Ramon d'Abadal a *Catalunya carolíngia*, vol. 2, primera part, p. 136-137.

⁵ Paul Russell-Gebbett, *Mediaeval catalan linguistic texts*, doc. 3, p. 59.

Hi observem paraules que apunten al català com *destriale*, derivat del llatí *dextrale* (eina que s'agafa amb la mà dreta); *aixata*, del llatí *axciata* (eina per a cavar); *relia* (rella, arada), de *regula*; *sogas*, de *soca* (arada celta); *parilio*, diminutiu de *par* (parell); *tovalia*, de la veu altoalemanya o fràncica *thwahljo* (tovalla).

La llengua dels habitants de la Catalunya Vella era el català des del segle VIII. Ara bé, la llengua escrita continuà sent la llatina, encara que un llatí fortament pressionat per la llengua oral que començà a infiltrar-se en els textos, sobretot per la imperícia retòrica dels escrivans del moment. Aquest català inserit en textos llatins constitueix allò que els estudiosos han anomenat «català preliterari». Un d'aquests testimonis de català preliterari és el document que em proposo analitzar ací, el pacte feudal establert entre Minimilla, senyora de Sant Joan de Pladecorts, al Vallespir, i el comte Oliba —dit Cabreta— de Cerdanya. Aquest document, autèntic, té la virtut d'estar datat, a «V kalendas augustas, anno ·XX·º ·II·º regnante Leutario rege», o sia, el 28 de juliol de l'any vint-i-dos del rei Lotari I de França. Si Lotari I va començar a regnar a la mort del seu pare Lluís IV d'Ultramar, el 10 de setembre de 954, l'any del document segons l'era cristiana és el 976.

1. EL CATALÀ PRELITERARI

El català no el trobarem escrit, en textos —diguem-ne— d'una certa extensió, fins al segle XI. En paraules aïllades hi ha testimonis anteriors, com els esmentats més amunt. Bé, caldria avaluar si l'acta de Pladecorts del segle X mereix estar —jo crec que sí— entre els textos amb frases en català de certa extensió. Com veurem, no únicament hi ha mots catalans aïllats. L'extensió de la frase catalana en textos encara llatins ha estat el criteri que s'ha seguit per a considerar quan un text és lingüísticament català o no i així establir, fins al punt de canonitzar, el testimoni més antic de català escrit. La cursa per trobar quin és el text més antic d'una llengua i així establir la data de «naixença» d'aqueix idioma nasqué fa temps, com una mena de competició entre nacions per posseir la llengua amb més solera. Els francesos —els de la França estat-nació actual, no els de la merovíngia i carolíngia— trauen pit amb el *Jurament d'Estrasburg* de 842, el qual, tanmateix, una lectura senzilla ja permet albirar que no es pot identificar exclusivament amb cap dialecte de la llengua d'oïl. A més a més, és tan protofrancès com protooccità o protoarpità. Altrament, els italians, arribats en temps relativament recents al món de l'estat-nació de llengua única, pretengueren descobrir als *Placiti cassinesi* o *Carta capuana* la baula

perduda entre la seua llengua «nacional» i el llatí, i cofois celebraren el suposat mil·lenari del seu idioma oficial en 1960. Ara bé: no és, però, italià (tosca florentí) allò que es llegeix als *Placiti*:

«Sao ko kelle terre, per kelle fini que ki contene, trenta anni le possette parte Sancti Benedicti.»⁶

El romanç protoitàlic dels *Placiti* més aviat s'acosta al romanç de la Campània que no pas a la llengua de Dante (Ledgeway 2009: 796). I en la cursa per la llengua més antiga no podia faltar l'Espanya unilingüe castellana i el seu «espanyol», que també cercà «el primer vagido de la lengua española», com així el definí el filòleg i literat madrileny Dámaso Alonso. Quin és aquest primer «vagit» de l'espanyol? Doncs l'han pretès veure a les *Glosses emilianenses*, o sia, a les anotacions marginals escrites en un còdex del monestir riojà de San Millán de la Cogolla i descobertes per Manuel Gómez Moreno en 1911. Anotacions, però, escrites en romanç navarroaragonès, que no castellà (Lapesa 1981⁹: 162), i no, precisament, redactades al segle X, com volgué creure, embargat de nacionalisme lingüístic, Ramón Menéndez Pidal a *Orígenes del español* (la primera edició és de 1926), sinó més aviat més enllà de mitjan l'XI. La glossa 89, la més extensa, diu així, segons l'edició de Menéndez Pidal:

«Cono aiutorio de nuestro dueno, dueno Christo, dueno Salvatore, qual dueno get ena honore, e qual duenno tienet ela mandatione cono Patre, cono Spiritu Sancto, enos sieculos de losieculos. Faca nos Deus omnipotes tal serbitio fere ke denante ela sua face gaudioso segamus. Amen.»

Que és navarroaragonès —millor dit, protonavarroaragonès— i no castellà (espanyol) resta clarament demostrat per l'ús dels articles determinats *o*, *os* (*con o aiutorio*, *con o Patre*, *con o Spiritu Sancto*, *en os sieculos*) i *a* (*tienet el a mandatione*). El còdex *Aemilianensis 60*, avui dia a la Biblioteca de la Real Academia de la Historia (Madrid), recull, a més a més, als f. 67v i 68 v, unes anotacions en llengua èuscar, que constitueixen els testimonis escrits, no epigràfics, més antics del basc: «içioqui dugu» i «guec ajutu ez dugu».

⁶ Els *Placiti Cassinesi* són quatre declaracions jurades, una de l'any 960, la que he reproduït, i tres de 963. Els textos han estat a bastament publicats.

La cerca del testimoni més antic escrit de la llengua, descobrir quan la llengua estudiada —o estimada— és ja aqueixa llengua i no una baula més en la cadena del baix llatí a les llengües romàniques. Vet ací un motiu d'orgull, en què la lingüística s'apresta a satisfer anhels patris: ser la llengua més antiga. Fixem-nos com ho expressa Joan Bastardas: «Frases de certa extensió escrites amb intenció romànica —catalana— no les tenim fins ben endins del segle XI, en els juraments de fidelitat; ben tardanes, si les comparem amb els juraments d'Estrasburg o amb les glosses 'Emilianenses' del segle X o amb els juraments testificals continguts en el cèlebre *Placito Capuano* de l'any 960, que permeté que els italians celebressin l'any 1960 el mil·lenari de llur llengua. Nosaltres no tenim una excusa semblant per celebrar el mil·lenari del català, però el català d'ara fa mil anys —i molt més— era ben bé català» (Bastardas 1977: 42).

¿El català, de segur, no té mostres escrites primerenques comparades amb les «franceses», «espanyoles» i «italianes»? L'asseveració de J. Bastardas caldria matisar-la, i molt. No deixem de notar en l'afirmació un cert to de decepció per no posseir els catalans testimonis comparables als que han estat atribuïts —políticament atribuïts— a les llengües «nacionals» francesa, espanyola i italiana. Els italians celebraren el mil·lenari de la «seua» llengua en 1960 i els espanyols feren el mateix en 1977. Els catalans, a la seua manera, també bastiren la seua mitologia lingüística, la qual, tanmateix, no parava atenció en —diguem-ne— menuderies com glosses en manuscrits de frare poc avesat en llatí o senzills *placiti*, sinó que pretenia textos de més volada, textos literaris. D'això la consideració —encara la té— de les *Homilies d'Organyà*, descobertes en 1904 per Joaquim Miret i Sans a la rectoria d'Organyà (l'Alt Urgell), com «el text literari més antic escrit en català», tot i que —val a dir-ho— la literalitat de les *Homilies*, redactades a la fi del segle XII o potser a inicis del XIII, és ben discutible, com també ho és la de la versió catalana, fragmentària, del *Forum iudicum* (les lleis godes), de la primera meitat del segle XII (vers 1140), descoberta i editada per Anscari M. Mundó en 1960 i que reproduïsc a continuació:

«...rament los pregà qe subscriptors fossen en aquela escriptura e leialment la roboressen en loc d'aquel qui moria. E quan axí serà fait e jurat per aitals quatre guises, com diz és, unaquegua guisa com se deu cader en son loc, los tests, per l'afan de lur lavor que·i traïran en jurar et en altres coses, aïen-ne la trentena part de l'aver del defunt en los diners e mancuses o lo valent, exés alods (?) e terres (?) e àureas e quarts qe pertaien als ereds del defunt per successió. Et aqel<s> tests enfre sis meses aïen cura que o acunplen ad aqel o

ad aquels a cui deu ésser d[...t]al ordenar, l'aver del defunt [...] ans qe sis meses sien passats [...] a cui comandat és, afan-se [...] lo decret així com en leg [...] així com és dit, sapien [...] auran feita com f[alsar]ies (?) s[...]m... // ...e perduda, exés si poden provar que per frau o per galidansa d'altres omes o per mandament reial foron encombrats qe non o pogron ademplir aicelò enfre sis meses.

La voluntat del difunt escrita depòs que fo mort enfre sis meses sie publica<da>.

Volontat d'aqel o d'aqela qe testa en sa vida, depòs sa mort, ans qe sis meses sien passats, sie publicada e manifestada e per escriptura davant qualqe sacerdot o davant tests. E si alcun ceta et amaga aquela voluntat del difunt, tant compona de so propri aver ad aqel<s> a cui fon testat quant pogren conquerre o aver per auctoritat de la scriptura de las res del difunt.

Si aqele qui fez la escriptura és mort, can sia subut qe él la fezés.

Totes escriptures, si tot el el faitor (?) qui [...].»⁷

A.M. Mundó, a partir de criteris paleogràfics i històrics, data el fragment entre el 1180 i el 1190, encara que situa la traducció al voltant del 1140. Al text, batejat també per A.M. Mundó com a *Llibre jutge*, Jordi Bruguera hi detecta arcaïsmes més reculats que no els de les *Homilies* (*fez, fezés, depòs*), així com occitanismes que denoten el caràcter més arcaic, però culte (*fezés, comandat, mandament, àureas, fon, foron, pogron, exés, galidansa*), un to culte que aquest estudiós atribueix a la cúria comtal barcelonina (Bruguera 1985: 109).

L'axis diferenciador entre el català «preliterari» i el «literari» ha vingut marcat, tradicionalment, per la grandària o —diguem-ne— entitat en volum dels textos, que no per la literalitat estricta. ¿Però, això és suficient per a delimitar a partir de quan tenim el primer text escrit en català? Des del segle X apareixen textos en què progressivament apareixen noms propis, mots comuns i frases en català. Assenyale el segle X perquè és en aquesta centúria quan trobem textos com l'acord feudal entre Minimilla i el comte Oliba Cabreta de Cerdanya, textos que es generalitzaran durant el segle següent, sobretot en el context de les relacions feudovassallàtiques. Bernard-Julien Alart (o millor Bernat-Julità, car era de Vinçà, al Conflent) ja s'adonà d'això: «Les plus anciens écrits du Roussillon où l'on trouve, no pas seulement des traces, mais des expressions et des phrases ou

⁷ Ms. 1109 de la Biblioteca de l'Abadia de Montserrat. Editat per primera vegada per Anscari M. Mundó, «Un monument antiquíssim de la llengua catalana», *Serra d'Or*, núm. 6 (1960), p. 22-23. L'edició crítica, també d'A.M. Mundó, a «Fragment d'una versió antiga del 'Llibre Jutge'», *Miscel·lània Aramón i Serra*, vol. 4 (Barcelona, 1984), p. 155-193. El text ha estat estudiat per Jordi Bruguera, «La llengua del *Llibre jutge*», *Miscel·lània Antoni M. Badia i Margarit*, vol. 2 (Barcelona, 1985), p. 89-109.

formules entièrement catalanes, son des actes de concession et reconnaissance des fiefs, des conventions entre feudataires et des serments féodaux» (Alart 1881: 8). Josep Moran adverteix que el català accedeix a l'escriptura com a conseqüència de l'aparició de fórmules jurídiques noves que no tenen traducció en el llatí tradicional (Moran 1994: 89-92), per la qual cosa els escriptors opten per la llengua vulgar, pel romanç, per descriure els nous conceptes sense equivalent directe en llatí (Nadal & Sabrià 1982: 15). El lèxic feudal es desenrotlla a la documentació catalana en el romanç a l'ús i no exactament per la imperícia retòrica dels escriptors (Rabella 1999: 12). Un exemple de terminologia feudal en català expressada en un text en llatí és el *Jurament de Radulf al comte Ramon III (IV) de Pallars Jussà*, escrit entre 1028 i 1047 (data de la mort del comte pallarès):⁸

«Iuro ego, *Radolf Oriol*, filium Mirabile, ad te, Raimundo, chomite, filium Ermetruete, et a te Ermesende, chomitissa, filiam Gilga, de ipssos chastellos de Aringo et de Oriti; *go fideles vos ende seré; go no llos vos devetaré, ni devetaré no llos vos faré*. Et si de Giriperto, meum seniore minus venerit per morte, *go a vós ende atenderé sine lochoro che non vos ende dedemandaré. Quomu ací est scriptu et omo ligere hic pote, sí vos ate[n]ré et sí vos atenderé per directa fidem sine vestro enchanno. Per Deum et sanctis suis.*»⁹

Fórmules com «go fideles vos ende seré; go no llos vos devetaré, ni devetaré no llos vos faré» són comunes a la documentació dels segles XI i XII. Fixem-nos també que el català està present en l'antroponímia, el nom *Radolf Oriol* no està llatinitzat, com si ho estan el de la seua mare *Mirabile* (Meravella), el del comte, *Raimundo* (Ramon), el de la mare del comte, *Ermetreute* (Ermetruit) i el de la muller del comte, *Ermessende* (Ermessenda), però no el de la mare d'ella, Gilga, que no adopta el cas oblic del llatí tardà, en *-e* (*Ermetreute*, *Ermessende*) per a expressar el genitiu. En canvi, manté els noms dels castells en llatí: *Aringo* (Areny) i *Oriti* (Orrit), tots dos situats en terme de Tremp.

⁸ La numeració dels comtes de Pallars Jussà depèn de la consideració de Ramon, fill de Llop (possiblement Llop de Bigorra), com a primer comte privatiu del territori del Pallars juntament amb la Ribagorça. La numeració dels sobirans no es generalitzà a Europa, per influència francesa, fins al segle XIV. Si aquest Ramon, que governà el Pallars i la Ribagorça, independent de Tolosa, entre el 884 i el 920, el considerem el primer Ramon de Pallars, aleshores el personatge del *Jurament de Radulf* és Ramon III; però si afegim a la numeració el comte Ramon de Tolosa (852-863), llavors seria Ramon IV, encara que reduït al Pallars Jussà, ja separat del Pallars Sobirà. A hores d'ara no existeix encara un consens entre els estudiosos sobre la numeració dels comtes pallaresos.

⁹ En cursiva les parts en català. El document ha estat editat per Francesc Miquel, *Liber Feudorum Maior*, doc. 141, p. 137; Paul Russell-Gebbett, *Mediaeval catalan linguistic texts*, doc. 6, p. 63; i Luis Rubio, *Documentos lingüísticos catalanes*, doc. 11-I, p. 27.

A primera vista, sembla evident, que la irrupció del feudalisme té repercussions en les elaboracions de documents i, doncs, facilita l'aparició del català escrit, en un mitjà, l'escriptura, encara dominat per l'hegemonia absoluta del llatí. Per la qual cosa no sembla agosarat afirmar, com fa Lluís Gimeno Betí, que «els primers mots de la llengua catalana pertanyen, majoritàriament, al món feudal» (Gimeno 2005: 77). Entre aquests documents hi ha alguns particularment especials, que no tenen una redacció unilingüe i on el llatí alterna amb en català de manera quasi paritària o fins i tot amb domini del català, com ocorre als *Greuges de Guitard Isarn, senyor de Caboet*, trobats per Joaquim Miret i Sans també a Organyà, que ell mateix datà entre 1080 i 1095 i edità en 1908.¹⁰

«Hec est memòria de ipsas rancuras que abet domnus Guitardus Isarnus, senior Caputense, de rancuras de filio de Guillelm Arnall et que ag de suo pater, de Guilelm Arnall; et non voluit facere directum in sua vita de ipso castro de Caputense che li comannà. Et comannà·ll·en Mir Arnall que, en las ostes et en las cavalgades o Guilelm Arnall és ab mi, chi Mir Arnall sí alberg ab Guilelm Arnall. Et si Guilelm Arnall me facia tal cosa que dr{e}çar no·m volgés ho no pogés, ho ssi·s partia de mi, che Mir Arnall me romasés aisí com lo·m avia al dia cha ad él lo commanné. Et in ipsa onor a Guillelm Arnall no li doné negú domenge ni establiment de cavaler ni de pedó per gitar ni per metre quan l·i comanné Mir Arnall. Et dixit mihi Guilelm Arnall, et coveg·m·o, che no siria mos dons ni ma folia per nullo ingenio. Et ego dixi ad Mir Arnall in presència de Guilelm Arnall que de quant avia in Mir Arnall no me'n jachia re; et sicut in ista pagine est scriptum sic donavit Mir Arnall ad guillem Arnall. Et fuit rancurós Guilelm Arnall e sssón·o del fil quar sí pres mils Mir Arnall che jo no·l li doné, e·l sí fed a ssi solidar e·l comannà a ssa muler et ad suo filio a chuit no·l doné hanc. Et rancur·me'n del castel de Caboded hon jo pris podstad per mal che Mir Arnall m'avia fait e t dict a mi et a ma muler; e rredí·l a guillem Arnall aissí com jo·l·i avia comanad; et él redé·l a Mir Arnall et fed·l·en fer convenença che no m'estacàs dret e che no·l me fedés sens él- Et illum tortum que él m'en fed et dreçar no·m volg, jachí·l a ssuo filio et jo fuit rancurós del fil. Et fforon·ne judicis donads et aculids, et Mir Arnall fe no·ls me volg. Et fuit rancurós de guillem Arnall e sssón·o del fil, qua d'altra gisa a·n Mir Arnall si<n> no com lo·ls doné. E ssó rancurós de Guilelm Arnall quar fed conveniència de la mia onor ab suo fratre senes lo men consell e·l men sobud, et non·o laud ne non·o hautorg. E per ço non·o rancuré in vita de Guilelm

¹⁰ Joaquim Miret i Sans, *Revue hispanique*, tom 19, núm. 55-56, p. 6-19. Editat també per Luis Rubio, *Documentos lingüísticos catalanes*, doc. 55, p. 72-73; i editat i estudiat per Joan Anton Rabella a «'Greuges de Guitard Isarn, senyor de Caboet' (1080-1095)», *Homenatge a Arthur Terry*, vol. 1. (Barcelona, 1997), p. 9-49.

Arnal, quar non-o subentrò mortuum fuerit Guilelm. E ssón rancurós de Mir Arnall de castel de Caboded, quar n'ere més e-l recobrà d'altra guisa si no com lo s'avia; et són rancurós quar solidà de la mia onor a Guilelm Arnal et ad sua mulier et ad suo filio; et són rancurós de les toltes e de les forces que fa en la mea onor del servici del kastel e del Pug, que ad illum non debent facere. Rancur-me'n quar desmentist ma mulier ante me e, de las folias que li dexist davant me. Et rancur-me de Mir arnall de la casa de Boxtera che s'à presa e mjà tolta, et non debat abere nisi solum decimum. Rancur-me de ·I· bou de Oliba d'Ares, e no·l·i vol redre. Rancur-me de ·I· vaca de Guilelm Oler, no la vol redre. Rancur-me de la casa de Pere Baró, et tollit servicium et non debuit abere. Et rancur-me de Guilelm Arnal de Rivo Albo, que dedit Mir Arnall senes meo consilio, et tu non i avias nullum stablimentum sine meo consilio; et rancur-me'n de Mir Arnal quar lo pres sine meo consilio. He rancur-me de Mir Arnal quar d'altra guisa elegit bajulum en la onor de Guilelm Arnal sii-no con él-o mannà in suum testamentum. Et totes istas rancuras que avia de Guilelm Arnal et é de suo filio et de Mir Arnall sic relinquo ad mulier mea et ad Mir, filio meo. Et preco totos meos omnes per fiduciam quan ego abeo in illos, et illos bajulos quam ego abeo electos in meo testamento per Deum et per fiduciam quam ego abeo in illos, que vos adjuvetis ad mulier mea et ad filio meo per pled et per gera tro lor dret los en sia exid.»¹¹

El document del senyor de Caboet és un memorial de greuges en què aquest, després d'explicar els acord que té amb els seus vassalls, enumera les ofenses que ha rebut de Guillem Arnau, del fill d'aquest, que no esmenta pel seu nom, i del seu germà Mir Arnau. Lingüísticament hi percebem —indica J.A. Rabella— «una situació de tensió en què el romanç va guanyant terreny com a llengua escrita». I així «podem comprovar com la redacció, que comença en llatí, canvia al català, a partir d'un terme feudal (com *comanar*, *rancura* o *plet*), torna al llatí després d'un punt (quan s'acaba la unitat de significat) i, altra vegada, passa al català després d'haver emprat un mot romànic» (Rabella 1997: 12).

En l'estat actual dels nostres coneixements, els *Greuges de Guitard Isarn* han fet fortuna, i aquest text ha estat acollit entusiàsticament pels historiadors de la llengua catalana, encara que amb precaució, com el primer text en català. A hores d'ara, el criteri tradicional per a establir l'antiguitat escrita del català, que solament tenia en compte les *Homilies d'Organyà* i el *Llibre jutge*, resta absolutament desfasat i superat, malgrat la

¹¹ Text de l'edició crítica de J.A. Rabella a «'Greuges de Guitard Isarn, senyor de Caboet' (1080-1095)», *op. cit.*, p. 15-17

pervivència encara en manuals de tota mena. Ara bé, J.A. Rabella considera que «ja podríem considerar com a primer text en català el que conté una evolució característica d'aquesta llengua encara que es doni en un document escrit gairebé del tot en llatí» (Rabella 1997: 48). La importància dels *Greuges de Guitard Isarn* rau en la tensió entre llatí i català, en la importància que té el lèxic feudal en l'elaboració del discurs en català escrit i, com a aspecte ben distintiu, el reflex de la llengua escrita romànica, encara totalment supeditada a l'oralitat.

Hi ha textos catalans anteriors als *Greuges de Guitard Isarn*? Si considerem els trets apuntats per J.A. Rabella, la resposta és sí. Hi ha textos en què comprovem la presència i evolució del català malgrat estar redactats en llatí, com és el document vallespirenc de l'any 976 (amb data crònica inclosa), que no afirmaré taxativament que siga el més antic, però sí que és un dels testimonis conservats més primerencs de la presència escrita, ben tangible, de la llengua catalana.

2. MINIMILLA DE PLADECORTS I EL COMTE OLIBA CABRETA DE CERDANYA

En algun lloc de les terres governades per Oliba Cabreta (el document no té data tòpica), comte de Cerdanya, que comprenia Berga i el Conflent, i de Besalú, que comprenia el Vallespir, la senyora de Pladecorts, l'actual Sant Joan de Pladecorts, entre Ceret i el Voló, se sotmeté vassallàticament al comte de Cerdanya-Besalú. Oliba Cabreta era dit així pel costum de moure el peu contra el terra, com una cabreta, quan s'enfadava. Oliba, tercer fill del comte Miró II de Cerdanya-Besalú i Ava, accedí al govern únic de la Cerdanya, amb el Conflent, a la mort del seu germà Sunifred II en el 968. Aleshores concedí al seu germà menor Miró (Miró III), bisbe de Girona des del 970, el govern del Besalú i el Vallespir, però aquest estava vassallàticament unit a ell. Això explica que Oliba s'immiscís al Vallespir encara en vida del seu germà bisbe, que traspassà en el 984, vuit anys després de l'acord amb la senyora de Pladecorts.

Minimilla accepta —*accipio*— Oliba pel seu senyor i, a canvi, el comte cerdà accepta com a vassalla a ella i als seus successors, per ell i pels seus hereus, amb el compromís de protegir i defensar la senyora de Pladecorts i els qui la succeiran. Un conveni feudal com els molts conservats, amb mots catalans, que sovintejaran al segle següent. Més amunt hem vist el de Radulf i el comte Ramon III (IV) del Pallars Jussà: «go a vós ende atenderé sine lochoro che non vos ende dedemandaré». Ara, però, en

temps d'Oliba Cabreta, el compromís feudal s'expressa encara en llatí: «accipio te Minemilles et omnes successores qui ibi fuerint, cum tota ista honore et totam aliam quam habes, in mea *garda* et deffensione semper». Bé, no exactament tot en llatí, puix que s'escapa un mot català, *garda*, en mig de la frase llatina. Un mot, a més a més, relacionat amb aqueix lèxic feudal que el català introdueix a la documentació.

El conveni feudal entre Minimilla i Oliba Cabreta, conservat als Arxius Departamentals dels Pirineus Orientals a Perpinyà (Registre B. 16, *Liber feudorum* C, f. 89v),¹² fou publicat per primera vegada per Luc d'Achery al volum 3, p. 705-706, del *Spicilegium sive collectio veterum aliquota scriptorum qui in Galliae bibliothecis delituerant* (París, 1723), a partir d'un trasllat signat per Jaume I, realitzat a requeriment del cavaller Berenguer de Sant Joan, senyor de Sant Joan de Pladecorts, i fet a Barcelona, el 27 de juliol de 1264. Aquest document renovava l'acord entre Minimilla i el comte cerdà de l'any 976, ara fet pels successors de tots dos. Al marge de l'edició de Luc d'Achery apareix la indicació següent: «Anno MCCCXIII. Concessio Feudi facta à Rege Majoricarum». I a l'encapçalament del document escriu «SANCII Regis Majoricarum». B.J. Alart publicà de nou el document, el núm. 1 de la seua col·lecció de documents del Rosselló i la Cerdanya,¹³ i afirmà que pels errors i inexactituds de la transcripció de d'Achery, se'l podia considerar pràcticament com a inèdit. La font d'Alart és la mateixa que la de d'Achery, una còpia de 1313, que Alart atribueix al rei Sanç I de Mallorca i que arreplega la còpia de 1264 de Jaume I. Alart comenta que no té al davant el document original, sinó una còpia que formava part de l'*aveu féodal* (confessió feudal) que els senyor de Sant Joan de Pladecorts féu al rei Sanç I de Mallorca en 1313. I assenyala que «le rédacteur de ce dernier document a fidèlement copié les textes originaux qu'il y a insérés, car l'orthographe des noms de lieu de certains mots diffère, selon les documents des diverses époques transcrits *in extenso* dans la reconnaissance finale» (Alart 1881: 10). En 1398, el regent de la procuració per al Rosselló i la Cerdanya, Arnau Porta, manà copiar a Barcelona tota la documentació referida a les senyories feudals dels dos comtats

¹² Volum infoli, amb 170 fulls en pergamí.

¹³ Bernard-Julien Alart, *Documents sur la langue catalane des anciens comtés de Roussillon et de Cerdagne* (París, 1881), doc. 1, p. 10-12. Aquest obra fou publicada amb posterioritat a la mort de l'erudit nord-català, que traspassà a la seua localitat natal de Vinçà, el 3 de febrer de 1880. La transcripció d'Alart ha estat reproduïda per Luis Rubio, *Documentos lingüísticos catalanes*, núm. 194, p. 237-238. Alart també fa una descripció del document a *Inventaire-sommaire des Archives Départementales antérieures a 1700, rédigé par M. Alart, archiviste. Pyrénées-Orientales*, vol. 1, p. 11, quan descriu el registre B. 16 (*Liber feudorum* C dels Arxius Departamentals dels Pirineus Orientals): «Aveu de Minimilla, dame de Pla de Corts, qui déclare tenir en fief de son seigneur Oliba, comte (de Besalu), les justices de "son alleu" de Pla de Corts, Boscheros, Vilarcell, Olius d'amont et d'aval, Palau et Casteled».

nord-catalans, la qual fou recollida al *Registre 31* de la Procuració Reial, núm. B. 350 de l'Arxiu dels Pirineus Orientals (Alart 1881: 9).

3. EDICIÓ CRÍTICA DEL PACTE FEUDAL ENTRE MINIMILLA I OLIBA CABRETA

L'edició següent està realitzada a partir de l'edició d'Alart i tenint en compte també la de d'Achery, malgrat les errades denunciades per l'estudiós nord-català. Les lliçons de d'Achery les indique en nota a peu de pàgina. Els mots, sintagmes i frases en català apareixen en negreta.

In nomine Domini, ego Minimille, domina **de** Plano de Curtis,¹⁴ accipio per te Oliba,¹⁵ comitem, meum senioem ad feudum¹⁶ propter hoc, quod me et meos sempre manuteneatis, et deffendatis <et meos>¹⁷ totas meas iusticias, **que** sunt meum **alod de Pla de Curtis, et de Boscherós, et de Vilarcello et de Oliuis Sobirà et Inferius et de Palatio et de Casteled.**¹⁸

Et ego Oliba, comes, accipio te, Minimilles, et omnes successores qui ibi fuerint, cum tota ista honore et totam aliam quam habes, in mea **garda** et deffensione sempre; et facio statutionem quod meos heredes similiter faciant¹⁹ per omne tempus, ita quod tu et tuos successores habeatis semper et teneatis istas iusticias de parrochia **Pla de Curts** et de alia prescripta tua hon[o]re²⁰ **a feu** per me et meos successores. Et sic totum dono et firmo et laudo, uidelicet homicidias, **cugucias**, firmancias et iusticias **que** ibi esse possunt. Et insuper uobis dono omnes **pasturals**, aquas et **aguals, boschs** et **meneres**²¹ presentia et futura, et piscaciones, sicut pertinere debent ad nostrum seniorium, **de Peog Lauró** quosque peruenitur ad Volum,²² et de termino **de Cered** ad usque terminos ipsum **Voló**; et de ipsas tuas iusticias et de **tes seniorius**²³ quas in Volone habes, te et tuos emparo. Quod si ego aut nullus²⁴ homo uenerit ad irrumpendum, non hec ualeat uindicare, set firma et stabilis permanent omni²⁵ tempore.

¹⁴ D'Achery: *de Curtibus*.

¹⁵ D'Achery: *Olibam*.

¹⁶ D'Achery: *fevum*.

¹⁷ D'Achery: <et meos> ø.

¹⁸ D'Achery: *que sunt meum alod de Plano-curtis, et de Boscherós, et de Vilarcello et de Oliuis Sobirà et Inferius et de Palatio et de Casteled*.

¹⁹ D'Achery: *heres similiter faciat*.

²⁰ D'Achery: *parochia Pla de Curts et de alia tua honore*.

²¹ D'Achery: omnes **pasturales**, aquas et **aguales, boschos** et **meneres**.

²² D'Achery: *de Pag Lauró quosque peruenitur ad Volun*.

²³ D'Achery: *et dictas tes seniorius*.

²⁴ D'Achery: *ullus*.

²⁵ D'Achery: *omnique*.

Facta est scriptura ·V· kalendas augustas, anno ·XX·º ·II·º regnante Leutario rege, filio Lodeuarii.

Sig+num Minemille. Sig+num Olibe, comitis qui ista scriptura feudale seu donationis fecimus et firmare rogamus. Sig+num Cimdofredus. Sig+num **Sperandéu**. Sig+num Lunesus. Sig+num Leupordus. Sig+num Viuazane. Et est factum in conspecte aliorum multorum proborum uirorum.

4. LA LLENGUA DEL PACTE ENTRE MINIMILLA I OLIBA CABRETA

El comte Oliba, nom que té forma igual en català i en llatí, concedeix a Minimilla la possessió de Pladecorts. L'únic antropònim que està clarament en català és el d'un dels subscriptors del document, *Sperandéu*. El topònim del feu principal o alou, té una primera versió llatina al començament del document, *de Plano de Curtis*, amb presència de la preposició *de* del romànic. El genitiu de mica en mica deixà pas, en baix llatí, a la preposició *de* + ablatiu, d'això els mots *Plano* i *Curtis*. Poc després, tot i seguit de la preposició *de*, el mot *Pla* resta en català (*alod de Pla de Curtis*) i més avall el topònim apareix senceraent en català (*parrochia Pla de Curtis*). El document ha de descriure el territori concedit i així veiem esment de topònims, en alguns casos amb forma catalana única i en altres alternant la forma llatina i catalana o bé creant un híbrid.

Els topònims esmentats solament en català són *Boscherós*, *Casteled*, *Cered*, *Peog Lauró*. *Bosquerós* i *Castellet* són pedanies de Sant Joan de Pladecorts en l'actualitat. *Peog Lauró* és *Llauró*, al capdamunt de la serra dels Aspres, que separa el Vallespir de la plana rossellonesa. Actualment el poble està agregat al municipi de Paçà (Rosselló). El mot *Peog* és un derivat de *pōdium*, on la *ō* encara no ha arribat a tancar-se en *u*, com succeeix generalment en català, i adopta una forma similar a l'occitana *puèg*. No debades, la Catalunya Nord era susceptible a les influències de més enllà de les Corberes i l'estany de Leucata. La forma llatina de *Llauró*, apareix com a *villa Laurosone* en un precepte de Lluís el Pietós, de 814, i com a *villa Lauresono*, en un precepte de Carles III el Simple de 899, i Alart arreplega els noms *Laurono* (1163) i *Podio Laurono* (1264). Totes aquestes formes toponímiques estan arreplegades per Joan Coromines (*Onomasticon* 5: 47-49), que no oblidia el *Peog Lauró* de 976, encara que per a aquest autor la forma *Lauró* reflecteix al seu parer una etapa vers mitjan segle XII i, doncs, el text de les concessions a Minimilla seria fruit d'una còpia d'època posterior. La còpia, efectivament, existí, però sembla que el copista, segons Alart, hauria reproduït fidelment l'original. Si no fóra així,

el copista hagués tractat d'esmenar els suposats errors en llengua llatina. Ara bé, com veiem al document, *Peog Lauró* no és l'únic topònim del document escrit en llengua romànica.

La vila de Ceret està documentada en llatí de maneres diverses (*Onomasticon* 3: 360-361): *vicus Sirididum in valle Asperi* (814), *in Valle Asperi in vigo Cereto* (866), *in Valle Asperi in villa Cerseto* (915), *in villa vigo Ceresido* (930), *de vico villa Ceriteto* (988), *in vico villa Ceriseto* (1103), *Castrum Cirseto* (1122 o 1123), *in parrochia Sancti Petri de Cerseto* (1146). El sintagma *de Ceret* del document de 976 és, òbviament, català, com també tots els que formen la frase «de Pla de Curtis, et de Boscherós, et de Vilarcello et de Oliuis Sobirà et Inferius et de Palatio et de Casteled». Com en el cas de Ceret, la grafia de la dental final del topònim és *d* a *Casteled*, nom de lloc perfectament català, diminutiu de *castell*, i vilatge encara existent avui dia, Castellet, al municipi de Sant Joan de Pladecorts. Un altra població d'aquest municipi és Bosquerós, que la trobem esmentada *Boscherós*, derivat del mot català *bosc*, que també apareix (la forma plural *boschs*) al document de 976. El del Vallespir no és l'únic Bosquerós de la toponímia catalana (*Onomasticon* 3: 97).

El català i el llatí conformen formes híbrides com *Oliuis Sobirà et Inferius*. Efectivament, encara avui, el municipi de Sant Joan de Pladecorts té un Olius d'Amunt (*Oliuis Sobirà*) i un Olius d'Avall (*Oliuis Inferius*). En un cas el document fa servir el mot català *Sobirà* i en l'altre, però, opta pel llatí *Inferius*. Vilargell (Vilarcello) i Palau (Palatio) són també dues pedanies de Sant Joan de Pladecorts. Vilargell és un derivat de *villaricellum*, diminutiu de *villare*, que ací evoluciona a *Vilar/z/ell* i no a *Vilar/ð/ell* o *Vilar/z/ell* com observem en altres llocs del domini lingüístic català (*Onomasticon* 8: 59-60). Per últim, el topònim Voló apareix adaptat a la sintaxi llatina (*Volum, Volone*) i en català al bell mig d'una frase en llatí (*ad usque terminios ipsum Voló; et de ipsas*). Aquest document de 976 és el primer esment històric del topònim.

L'acta de concessió a Minimilla del seu feu de Pladecorts descriu el senyoriu de la beneficiada, constituït per una mena de triangle geogràfic delimitat per Llauró, als Aspres, Ceret a ponent i el Voló a Llevant: «de *Peog Lauró* quosque peruenitur ad Volum, et de termino de *Cered* ad usque terminos ipsum *Voló*». Pla de Corts (o Pladecorts) és definit com un *alod* (mot recollit al *Diccionari Català-Valencià-Balear*), que és la forma antiga catalana d'*alou*, mot que ve del fràncic o antic alt alemany *alōd* i que forma part d'aqueixa terminologia pròpiament feudal que s'incorpora a les llengües romàniques amb els desvetllament del feudalisme. Els mots *feu* i *alod* conviuen a la documentació catalana

medieval: «donamus tibi ·I.^a caualeria de terra inter *feu* et *alod*» (donació de Ponç de Cervera i la seua muller a Arbert i la seua muller, 18 de desembre de 1121).²⁶ També al document de 976 veiem l'aparició d'*alod* (*alod* de Pla de Curtis) i *feu* (tua hon[o]re a *feu* per me et meos successores). El document escriu *ad feudum*, en llatí, al començament (*ad feudum propter hoc*), i més avant, opta pel català *a feu*. Val a dir que el mot *feu*, o llatinitzat *feudus*, com *alod*, ve del fràncic o antic alt alemany *fehu* (ramat, propietat). A la seua edició, Alart apunta que l'expressió *a feu* és usada el mateix any al testament del bisbe de Girona Miró (comte de Besalú i germà d'Oliba Cabreta): «quod consentiui a Rodegario *a feu*» (Alart 1881: 12).

El comte Oliba Cabreta concedeix a Minimilla la facultat d'impartir justícia, la qual cosa comporta jutjar les apropiacions de béns per adulteri o «cugucies», que al document apareix amb plural llatinitzant en *-as*: *cugucias*. La «cugucia» era una institució del dret feudal català, que estava regulada pels *Usatges*. Ben bé resta documentada al segle X a través d'aquest document. Veu derivada de *coguç* (marit enganyat per la muller), que el *Diccionari Català-Valencià-Balear* considera derivat del llatí *cucutium* (capulla, barretina).

Hi ha una frase al document en què el català brolla més enllà d'un sol mot o un sol sintagma: «dono omnes *pasturals*, aquas et *aguals*, *boschs* et *meneres*». Hi observem els mots *pasturals*, *aguals* i *boschs*, amb la marca *-s* del plural català. El mot *bosch*, de l'alt alemany *bosk*, el tenim documentat en 1121 (dono tibi tale adempriu in ipso *bosc*), al document citat de Ponç de Cervera; en un altre del mateix any de Ponç de Cervera (ad ipso pugol ad entrant del *bosc*); en 1139 (de circi in Torrecela siue in *boscho*); i en 1192 (ipsa foresteria de ipso *bosco* de Cogol).²⁷ Els mots *pastural* (lloc abundant de pastura) i *agual* (conducte d'aigua) els documenta el *Diccionari Català-Valencià-Balear* a través del document de 976 objecte d'aquest estudi. El mot *menera* (mina, lloc d'on s'extreu mineral) apareix amb plural femení en *-es*, *meneres*.

També trobem al document el possessiu àton *tes*, derivat de la forma contracta del llatí vulgar *tas*: «*tes* seniorius quas in Volone habes». És un possessiu femení plural perquè *senoriu* és concebut com a femení, potser per la confusió de gèneres que es produeix en llatí tardà (Grandgent 1991: 215-216) i que s'escola en la llengua romànica. A la versió de d'Achery llegim: «et dictas *tes* seniorius quas in Volone habes». Aquest exemple d'ús

²⁶ Luis Rubio, *Documentos lingüísticos catalanes*, núm. 70, p. 85-86.

²⁷ Luis Rubio, *Documentos lingüísticos catalanes*, núm. 58 (p. 75), 70 (p. 85-86), 71 (p. 86-87) i 164 (p. 198).

de *tes* l'utilitza Antoni Griera a la seua *Gramàtica del català antic* (Griera 1931: 106). També el fa servir el *Diccionari Català-Valencià-Balear* per a il·lustrar l'ús antic dels possessius àtons (entrada «ton»).

Per últim, el document fa servir el pronom relatiu català *que*, amb funció de complement directe: «*totas meas iusticias, que sunt meum alod de Pla de Curtis*», «*firmancias et iusticias que ibi esse possunt*».

5. TRES TESTIMONIS POSTERIORIS DE CATALÀ ESCRIT DELS COMTATS DE Cerdanya i Besalú

El pacte de Minimilla, senyora de Pladecorts, i el comte Oliba Cabreta de Cerdanya-Besalú és una mostra de l'aparició progressiva del català, amb fragments d'una certa extensió, al segle X. Hi trobem noms propis, mots comuns i frases en català empeltades en un text llatí, que demostra, d'antuvi, un coneixement precari de la llengua clàssica de l'escrivà,²⁸ incapaç d'expressar correctament en llatí mots com *pasturals*, *agualls*, *boschs* i *meneres*. Aquesta inserció lèxica, morfològica i sintàctica del català es generalitzà en el segle següent, sobretot, quan els escrivans hagin d'especificar els conceptes de la feudalitat naixent que no tenen un equivalent directe en llatí. A l'àrea d'influència del comtat cerdà, el primer testimoni del segle XI conservat és el jurament feudal d'Isarn al comte Guifré II de Cerdanya (988-1035) pel castell de Castellfollit de Riubregós (l'Anoia):²⁹

«De ista hora in antea fidelis ero ego Isarnus, Iliia, Dalmacius, Elisaua, ad Guifredum comitem, qui fuit filius Ermeniardis femine, sine fraude et malo ingenio et sine illorum decepcione. Et de ista hora in antea fidelis ero ad Guifredum, comitem iam dictum, de ipso castello que dicunt Sancti Stephani de Castro *Folit*, sine fraude et malo ingenio et sine illorum decepcione.

Ego, de ista hora in antea, no *vedarei* suprascriptum castellum de Castro *Folit* ad prephatum comitem Guifredum per nullum ingenium neque ipsas omnes fortitudines uel condirecciones que ibis un aut erunt, nec ego nec ullus homo aut homines, femina nec femine, per meum consilium nec per meum ingenium, nec in quantum ego possim, neque suum introitum, neque suam stacionem, neque suum exitum, neque illorum introitum,

²⁸ La imperícia en l'ús del llatí pel nivell cultural baix del període és una de les raons que apunta Josep Moran per a explicar l'aparició del català en l'escriptura (Moran 1994: 90).

²⁹ En cursiva les parts en català. Document editat per Francesc Miquel, *Liber Feudorum Maior*, doc. 531. Edició reproduïda per Luis Rubio a *Documentos lingüísticos catalanes*, doc. 37-II, p. 56-57.

neque illorum stacionem, neque illorum exitum, nec ad suprascriptum Guifredum comitem, nec ad illorum omnes homines uel hominem qui ad suprascriptum castellum cum ea uel cum eo uenerint, dum cum ea uel cum eo ibi fuerint.

Ego *mal enginy ne mal engan no farei ne portarei* ad prephatum comitem, nec ullus homo nec homines, femina nec femine, in quantum ego possim. Et si homo aut homines sunt, femina uel femine, qui ad prephatum comitem tollant suprascriptum castellum aut *lor contennan*, ego finem nec societatem de illa hora in antea *ne haurei ni tenrei* cum illo, uel cum illis, ad dampnum de suprascripti comitis, me sciente. Et adiutor *en serei* sine illorum decepcione et sine malo ingenio usque dum suprascriptus comes habeat recuperatum suprascriptum castrum sine illorum decepcione et sine malo ingenio.

Ego in suprascriptum castellum castellanum uel castellanos, castellana uel castellanas, *no metrei ne n-aurei che jurar no lur faça* manibus super altare sacratum, illorum uidente et audiente, *si recebre o volen* antequam in suprascriptum castellum *los meta, che fidels le-n sia* sine fraude et malo ingenio es sine illorum decepcione, et *che no lli* vetet in suprascriptum castellum nec in ipsas omnes fortitudines uel condirecciones, que ibi unt aut erunt, introitum aut suam stacionem et suum exitum, nec ad illos suprascriptos, nec ad illorum omnes homines, qui ibi cum eis uenirent dum cum eis ibi quesierint.

Et si Guifredus suprascriptus mortuus fuerit sine legitimis filiis et ego uiuus fuero, infra ipsos primos ·XI· dies, postquam ego sciero, manibus *me comannarei* ad filium suprascripti Guifredi et ad illum cui hom dimittat; et talem *le-n iurarei* manibus super altare sacramentum, se uidente et audiente, qualem hodie iuro ad Guifredum et Helisabet suprascripta et filio suo; et talem sacramentum *le-n farei jurar* super altare sacratum ad castellanum de suprascripto castello, se uidente et audiente, quale suprascriptum est sine decepcione Guifredi et filio suo, qui post eum comes fuerit.

Sicut superius scriptum est si o tenrei o atenrei ego Isarnus, Ilia, Dalmacios, Elisaua, prephato Guifredo et predictis sine suo *engan*.»

Hi apareix en primer lloc el nom del castlà de *Sancti Stephani de Castro Folit* (Sant Esteve de Castellfollit o Castellfollit de Riubregós), Isarn, acompanyat d'Ilia (o Illa), la seua muller, llur fill Dalmau i l'esposa d'aquest Elisava (o Arsendis). El document, ultra l'interès lingüístic, té una notable importància històrica, car confirma l'expansió del comtat cerdà per l'Alta Segarra.³⁰ El comte Guifré II de Cerdanya (988-1035) és fill del comte Oliba Cabreta del document del 976. No fou l'únic fill que tingué.

³⁰ L'Alta Segarra se situa en el que aleshores era el corredor del comtat cerdà cap a les terres d'al-Àndalus, entre els comtats d'Osona i Urgell. Vegeu *supra*, mapa de la p. 3.

Amb la seua muller, Ermengarda d'Empúries, tingué quatre mascles i una femella (Bernat, Guifré, Oliba, Berenguer i Adelaida), i encara tingué una filla més, Ingilberga, producte d'una relació adúltera. Oliba Cabreta, pres de zel místic, abdicà en 988 i abandonà Catalunya per a professar de monjo a Montecassino. Morí dos anys després. La seua esposa Ingilberga actua de regent en la minoria d'edat dels seus fills, que es repartiren les possessions del pare: Bernat (II), dit de sobrenom «Tallaferro» heretà el comtat de Besalú i el *pagus* de Vallespir, Guifré (II) heretà la Cerdanya i a Oliba li correspongué Berga i Ripoll, mentre que a Berenguer el destinà a la vida eclesiàstica (arribà a bisbe d'Elna). Oliba, acomplerta la trentena (1102), abdicà de les funcions de govern i entrà a professar a l'orde benedictina. El seu comtat el dividí entre els seus germans majors: a Bernat Tallaferro li cedí Ripoll i a Guifré Berga, d'això la presència del comte cerdà a l'Alta Segarra.

El document en què Isarn de Castellfollit de Riubregós jura com a senyor a Guifré II de Cerdanya no porta data, però, òbviament, cal situar-lo en el període de govern efectiu del comte i, doncs, amb anterioritat al 1035, any en què, com el seu pare, Guifré II abandonà la vida laica per a abraçar la conventual. Professà com a benedictí a Sant Martí del Canigó fins a la seua mort en 1049. El document podria ser de l'any 1002 o de poc després, car Guifré II de Cerdanya, després de la renúncia del seu germà Oliba, havia de reclamar la fidelitat dels senyors i castlans del territori que li havia estat cedit i que ara incorporava a la seua senyoria, com era el cas del castell de Sant Esteve de Castellfollit.

Com al document subscrit per Oliba Cabreta i Minimilla de Pladecorts, el conveni entre Guifré II i Isarn mostra l'aparició de la llengua romànica en els topònims. Així, hi veiem com el *Castellum Folietis* («castell del fullatge») llatí esdevé *Castro Folit*, amb un dels components del compost nominal clarament catalanitzat, com de manera semblant ocorre al compromís feudal del 976, que escriu *Pla de Curtis* (abans, però, escriu *Plano de Curtis* i després *Pla de Curts*). Nogensmenys, la diferència més evident d'aquest document de Guifré II respecte del protagonitzat pel seu pare és que el més tardà presenta un lèxic feudal més desenvolupat, expressat en català: «*no vedarei suprascriptum castellum de Castro Folit*», «*ego mal enginy ne mal engan no farei ad prephatum comitem*», «*qui ad prephatum comitem tollant suprascriptum castellum aut lor contennan*», «*ego finem nec societatem de illa hora in antea ne haurei ni tenrei*», «*ego, in suprascriptum castellum, castellanum uel castellanos, castellana uel castellanas, ne metrei ne n'aurei che jurar no lur faça manibus super altare sacratum, illorum uidente et audiente, si recebre o volen antequam in suprascriptum castellum los meta, che fidels le-n*

sia sine fraude et malo ingenio et sine illorum decepcione, et che no lli vetet in suprascriptum castellum», «manibus me comannarei», «et talem le·n jurarei manibus super altare sacramentum», «et talem sacramentum le·n farei jurar super altare sacratum», «si o tenrei o atenrei».

Una altra característica de l'acta feudal de Guifré II de Cerdanya és l'ús de la primera persona del futur en *-ei* (*vedarei, farei, haurei i aurei, tenrei, metrei, jurarei, atenrei*), pràctica que percebem en alguns documents comtals rossellonesos, encara que no en tots, i que coincideix amb la flexió verbal llenguadociana. El futur imperfet d'indicatiu del llatí clàssic s'havia perdut pràcticament en tota la Romània, com també el condicional, substituïts ambdós a partir d'elements del llatí vulgar (Badia 1991²: 372). Encara, però, perdurava, com observem al document anterior, la primera persona del futur imperfet d'indicatiu *ero*: «*fidelis ero ego Isarnus*». És una fórmula conservadora, encara vigent durant el segle XI, però que comença a conviure amb *seré*: «*Ego Ermengaudus comes, de ista hora in antea aiutor seré per fidem*» llegim en un document del comte Ermengol II d'Urgell (1010-1038).³¹ Tanmateix, de forma general, amb l'excepció d'*ero*, observem, en el document de Guifré II de Cerdanya i en la major part dels documents catalans de l'època, la substitució generalitzada del futur imperfet d'indicatiu del llatí clàssic (*iurabo*) per una perífrasi en llatí vulgar constituïda per l'infinitiu del verb (*iurare*) seguit seguit de la forma corresponent del present del verb *habere* (*iurare + habeo*, que literalment significa «he de jurar»). La perífrasi tingué d'antuvi un valor d'obligació que anà perdent amb el pas del temps i que, finalment, acabà amb la fusió dels dos elements (*jurar + hei > jurarei; jurar + he > cantaré*) per a formar el futur d'indicatiu del català (Bernat & Massanell 2020: 90-91).

Aquest ús del futur, però, no el trobem al pacte entre Oliba Cabreta i Minimilla de Pladecorts, que prefereix el present de subjuntiu, expressat en llatí, en tenir el temps verbal una funció modal, en concurrència amb el subjuntiu, que no pas temporal. Així, llegim al document del 976: «*tu et tuos successores habeatis semper et teneatis istas iusticias*», que posteriorment trobarem com a *t-auré* i *te tenré*.³² Val a dir que l'ús del

³¹ El document és una conveniència entre el comte Ermengol II i el bisbe urgell·lità Ermengol (1010-1035). El document, d'un gran interès lingüístic, fou publicat per Joaquim Miret i Sans a «Aplech de documents dels segles XIè y XIIè per a l'estudi de la Llengua Catalana», *Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona*, vol. 6, núm. 47, p. 382. Posteriorment ha estat reproduït per Luis Rubio a *Documentos lingüísticos catalanes*, doc. 38-III, p. 57.

³² Hi ha un gran nombre de casos documentats de l'ús de *t-auré* i *te tenré* a la documentació catalana conservada del segle XI. L'ús de *t-auré* (*habeatis*) el trobem al document entre Ermengol II d'Urgell i el bisbe sant Ermengol, citat a la nota anterior. L'ús de *te tenré* (*teneatis*), «les te tenré e les te atendré», el tenim documentat en el document que el comte Ponç I d'Empúries (1040-1078) li fa al comte rossellonès

futur d'indicatiu en compte d'un present d'indicatiu o de subjuntiu és un tret arcaic del català (Martí i Castell 2020: 103-104), que, per escrit, trobem documentat als documents amb mostres de català preliterari del segle XI. El document del comte cerdà i la senyora de Pladecorts, dels darrer quart del segle X, se situa abans que aquesta característica sintàctica del català penetre en els textos encara escrits en llatí, en un moment de trànsit cap a la feudalitat, que trobarem consolidada ja entrat el segle XI i, en conseqüència, les fórmules expressives que la representen, que no tenien equivalència en llatí, ara restaran plasmades per escrit en català a la documentació, com veiem al jurament que Isarn fa al comte Guifré II de Cerdanya per la possessió del castell de Castellfollit de Riubregós.

L'ús de la desinència *-ei* per al futur d'indicatiu està present en un gran nombre de documents rossellonesos i en alguns del comtat de Cerdanya, on impera sobretot la desinència *-e*. Aquesta característica de la primera persona del futur d'indicatiu en *-e* la trobem al jurament «feudal» que el vescomte Bernat II (vescomte de Cerdanya i Conflent, i senyor de Jòc) féu al comte cerdà Ramon I (fill de Guifré II de Cerdanya i, doncs, nét d'Oliba Cabreta), el 22 de juny de 1061, document —important incidir en això— datat i document amb una notable presència de termes feudals, la qual cosa afavoreix la presència de frases en català. Ara les formes *vedarei, farei, haurei i aurei, tenrei, metrei, jurarei, atenrei*, les veiem convertides en *vedaré, faré, auré, tenré, metré, juraré, atentré*.

«De ista ora in antea fidelis ero ego Bernardus, uicecomes, filius qui fui Guisle, femine, ad Raimundum comitem, senioremeum, filius qui fuit Guisle, comitisse, et ad uxorem eius Adala, comitissa, et ad filios eorum, sine fraude et ullo malo ingenio et sine ulla deceptione et sine *engan* per directam fidem.

Et de ista hora in antea ego Bernardus suprascriptus non *dezebré* Raimundum suprascriptum de sua uita neque de suis membris que in corpus suum se tenent, neque de suos comitatos aut comitato, neque de suos castros aut castellos, rochas aut puios condirectos uel heremos, terram et honorem, alodes et feuos, quod Raimundus suparscriptus hodie habet et in antea adquisierit. *No li o tolré ne le-n tolré, ni li o vedaré ni le-n vedaré, ni le-n engannaré, ne l-en dezebré*, nec ego, nec homo nec homines, femina nec feminas, per meum consilium neque per meum ingenium; et adiutor *li o seré a tener et ad aver sine engan*.

Guilabert II (1074-1102), recollit al *Liber Feudorum Maior*, editat per Francesc Miquel, doc. 607. Document editat posteriorment per Luis Rubio a *Documentos lingüísticos catalanes*, doc. 213-II, p. 264-265.

Et de ista hora in antea ego, Bernardus suprascriptus, *no vedaré* ad Raimundum suprascriptum ipsos castros qui sunt in Cerritania, id sunt: castri Sancti Martini et castrum de Miralies. *No-ls li vedaré ne-l li vedaré* ego, Bernardus suprascriptus, ad Raimundum suprascriptum, *per quantas vegadas los me recherràs o lo-m recherrà*, neque ab forsfactura neque sine forsfactura, neque ad Raimundum suprascriptum neque ad ipsos homines, cui Raimundus suprascriptus *liurar lo-m manarà* per se ipsum aut per suos missos aut missum, ego Bernardus suprascriptus, nec homo nec homines, femine uel feminas, qui ei tolant uel tollant, uetet uel uetent ista omnia suprascripta aut de ista omnia suprascripta.

Ego Bernardus suprascriptus de ipsa hora in antea finem nec societatem non *auré ni tenré* cum illo uel cum illis, cum illa uel cum illes, donec Raimundus suprascriptus recuperatum habeat hoc, quod perdiderit de esta omnia suprascripta. Suum consilium aut consilios non *descubriré* per ullum ingenium ad suum dampnum, me sciente. Societatem cum suis inimicis aut inimico, inimica uel inimicas, infidelibus uel infidele non habebō nec tenebo ad suum dampnum, me sciente. Adiutor ero ego Bernardus suprascriptus ad Raimundum suprascriptum de suis inimicis aut inimico, inimica uel inimicas, infidelibus uel infidele, sine sua decepcione et sine malo ingenio et sine *engan*.

Et de ista hora in antea ego, Bernardus suprascriptus, exceptus suprascriptum Raimundum, alterum seniore non habebō et non tenebo, et non faciam nec homo nec femina, et *si fait le no-l tenré* si predictus sènior meus non me soluerit uel quantum soluerit suo gradiente animo sine forcia.

Et de ista hora in antea ego, Bernardus supradictus, *justícia ni dret no vedaré* ad Raimundum suprascriptum. Et si Raimundus suprascriptus mortuus fuerit et ego uiuus fuero, ego, Bernardus suprascriptus, cum ipasm terram auto honorem, castellum uel castellos quod de predicto seniore meo habuero uel tenuero ad illum diem quod ille obierit, ueniam in potestate de filio uel de uxore predicti seniores mei Raimundi, cui ille ipsam uita uel reli[n]querit in suo testamento quod habeat post mortem eius. Et hoc faciam sine malo ingenio et sine mala contencione et sine ulla decepcione et sine alio lucro. Et manibus ad illum uel ad illos *me-n comanaré* et per sua manu uel *per lur manu o pendré*. Et talem sacramentum *le-n juraré o lor en juraré* in suo uel illorum nomine super altare sacratum manibus, qualem hodie iuro ad Raimundum suprascriptum. Et hoc faciam infra primos ·LX· dies quod Raimundus supradictus mortuus fuerit et ego sciero.

Et iuro ego, Bernardus suprascriptus, quod de ista hora in antea *si o tenré et o atendré* ad Raimundum supradictum et ad uxorem eius et ad filium eius suprascriptus de ipsum castrum, qui est in Confluente, que uocant *Jòch*, sine engan, sicut superius scriptum est de alios suos castellos.

Sicut superius scriptum est, *si o tenré et o atendré* ego, Bernardus suprascriptus, ad Adala, comitissa, sine malo ingenio et sine ulla decepcione et sine ullo suo engan, totum ad integrum; et ad Guilelmum, filium eius, sicut superius scriptum est de Raimundum suprascriptum.

Et de ista hora in antea ego, Bernardus suprascriptus, *no rancuraré* ipsum castrum de *Cheralt* cum sua *castellania*, neque ipsam terram quod ei habeo emendatam uel difinitam ad iam dictum comitem neque ad iam dicta comitissam neque ad filios eorum neque ad ullum hominem uel feminam illorum aut nec ego nec homo [nec] femina per meum consilium nec per meum ingenium.

Et ego, Bernardus prescriptus, ipsam finem que hodie habeo factam, totum integrum, sine *engan la tenré per lur*. De ista hora in antea *no la li rancuraré ni la li remouré ne mal no le-n faré ne non servicii no-l ne vedaré* ad Raimundum iamdictum, neque ad iam dictam comitissam neque ad filios eorum neque ad ullum hominem per illorum aut nec ego nec homo nec femina per meum consilium nec per meum ingenium.

Sicut superius scriptus est, *si o tenré et o atendré* ego, Bernardus suprascriptus, ad Raimundum suprascriptum et ad uxorem eius prescriptam et ad filios eorum, sicut superius scriptum est, de Raimundo prescripto, exceptus quantum Raimundus suprascriptus mihi, Bernardo suprascripto, *me n-absolverà* uel quantum absoluerit suo gradiente animo sine forcia, uel post mortem Raimundi prescripti, quantum uxor eius prescripta, uel quantum filios eorum prescriptos mihi, Bernardo suprascripto, *me n-absolverà*, uel quantum absouerit uel absoluerint suo uel illorum gradiente animo sine forcia.

Et propter hoc quod superius scriptum est, mitto in pignora ego, Bernardus suprascriptus, ad Raimundum suprascriptum et ad uxorem eius et ad filios eorum prescriptos omnem feuum uel castellos, siue terram et honorem, que per manu prescripti Raimundi teneo et in antea tenuero, ut hoc totum, quod superius scriptum est, ei uel eis teneam et attendam sine suo uel illorum *engan*. Quod si non fecero et ita, sicut superius scriptum est, non attendero et non tenuero, incurrat ista pignora suprascripta ab integrum in potestate Raimundi suprascripti uel de uxore eius uel de filios eorum suprascriptos ad deliberum ad faciendum quodcumque uoluerint sine ulla reservacione ad meum opus.

Actum est hoc ·X· ka lendas iulii anno primo regnante Philipo rege.»³³

Les desinències de futur *-ei i -e* es combinen en el document de jurament dels nobles del comtat de Besalú al seu comte Bernat II. Besalú s'havia escindit de Cerdanya

³³ En cursiva les parts en català. El document ha estat editat per Francesc Miquel, *Liber Feudorum Maior*, doc. 596. Posteriorment, aquesta edició ha estat reproduïda per Luis Rubio a *Documentos lingüísticos catalanes*, doc. 86-VIII, p. 101-103.

amb l'abdicació d'Oliba Cabreta (988), encara que la seua esposa Ermengarda mantingué els territoris units fins a la dècada dels noranta, durant la minoria d'edat dels seus successors. Besalú fou heretat per Bernat II Tallaferro, que fou succeït pel seu fill Guillem I el Gras (1020-1052), a qui succeïren els seus fill Guillem II (1052-1066) i Bernat II (1066-1111), que no tingueren descendència i el comtat acabà en mans de Ramon Berenguer III de Barcelona (Salrach 2014: 13-17).³⁴ A la mort de Guillem II (1066) o poc després, el seu fill i successor Bernat, «filius qui es Stephanie, comitisse» (fill de la comtessa Estefania), ha de recaptar els compromisos de fidelitat dels prohoms del seu comtat, que el juren com a senyor. Un fragment del document que recull els jurament, successivament modificat per a ser reaprofitat, és el següent:³⁵

«[...] Et non **decebré** tibi Bernardo prescripto, seniori meo, de tua vita neque de tuis membris que in corpus tuum se tenent, neque de tua honore uel onores, comitatu uel comitatos quos odie abes et tenes vel in antea adquisieris tu aut homo vel omnes, femina vel feminas. [Et] **no-t decebré ne no-t tolrei ne-t devedarei ne devedar no-t farei**, ad te prescripto ipsum kastrum que dicunt Bisilluno neque de ipso comitatu que dicunt Bisillunense neque de ipsos kastros que in ipso comitatu sunt neque de ipsas rrokas vel pugos eremos aut condirectos qui in ipso comitatu sunt.

Ne no-t tolrei [ne no-t] dezebrei ne no-t vedarei ne desvedar no-t farei ipsum kastrum Beuda cum sua kastellania et cum omnibus suis pertinenciis.

Ne no-t tolrei ne no-t decebré ne no-t vedaré ne desvedar no-t faré ipsos kastros de *Fenestres* cum illorum kastellanas et cum illorum pertinenciis.

Ne no-t tolrei ne no-t decebrei ne no-t vedarei ne devedar no-t farei ipsum kastrum *Coltort* cum sua kastellania et cum omnibus suis pertinenciis.

Ne no-t tolrei ne no-t decebrei ne no-t vedarei ne desvedar no-t faré ipsum castrum de Malagno nec ipsum Castello cum suas kastellanas et cum omnibus suis pertinenciis.

³⁴ Els *Annales riuipullenses* i les *Gesta comitum barchinonesium* consideren que només hi hagué un Bernat de Besalú després de Guillem II, dit el *Trunnus* perquè portava un nas postís. No obstant això, al segle XVIII, els benedictins Claude Devic i Joseph Vaissette, a llur *Histoire générale de Languedoc* (1730-1745) consideraren que Bernat II no fou el darrer comte besaluenc i que fou succeït per un nebot seu, Bernat III, fill de Guillem II el *Trunnus*. Aquesta hipòtesi fou inclosa per Francesc Monsalvatge a *Besalú. Su historia, sus condes, su obispado y sus monumentos* (1889-1890) i posteriorment acceptada pels historiadors catalans fins al treball de Gaspar Feliu Monfort, «Existí el comte Bernat III de Besalú», publicat al núm. 19 (1998), d'*Acta Historica et Archaeologica Medievalia*, p. 3-36, on demostra que Bernat III no existí (Salrach 2014: 13-14).

³⁵ En cursiva les parts en català i en negreta la primera persona del futur d'indicatiu, que trobem en *-ei* i en *-é*. El document fou publicat per primera vegada per Francesc Miquel, *Liber Feudorum Maior*, doc. 500. Posteriorment, fou recollit per Luis Rubio a *Documentos lingüísticos catalanes*, doc. 207-XIV, p. 254-258. Ha estat revisat i reeditat, a partir del text base, a Ignasi J. Baiges, Gaspar Feliu i Josep M. Salrach (dirs.), *Els pergamins de l'Arxiu Comtal de Barcelona, de Ramon Berenguer II a Ramon Berenguer IV*, vol. 2, doc. 576, p. 683-689.

Ne no-t tolré ne no-t decebré ne no-t vedaré ne de-vedar no-t faré ipsum kastrum Bassegoda cum sua kastellania et cum omnibus suis pertinenciis.

Ne no-t tolré ne no-t decebré ne no-t vedaré ne devedar no-t faré ipsum kastrum Monte Rogo cum sua kastellania et cum omnibus suis pertinenciis.

Ne no-t tolré ne no-t decebré ne no-t vedaré ne devedar no-t faré ipsum kastrum Kabrera cum sua kastellania et cum omnibus suis pertinenciis.

Ne no-t tolré ne no-t decebré ne devedar no-t faré ipsum kastrum Kabrera cum sua kastellania et cum omnibus suis pertinenciis.

Ne no-t tolré ne no-t decebré de no-t vedaré ne devedar no-t faré comitatu Valle Asperi neque de ipso comitatu cum omnibus suis pertinenciis.

Ne no-t tolré ne no-t decebré ne no-t vedaré ne devedar no-t faré ipsum kastrum de Clusa cum sua kastellania et cum omnibus suis pertinenciis [...].»

Observem al document una fórmula feudal perfectament establerta: «*no-t tolrei ne no-t decebrei ne no-t vedarei ne devedar no-t farei*» o «*no-t tolré ne no-t decebré ne no-t vedaré ne devedar no-t faré*» estesa, igual o similar per tota l'àrea lingüística catalana de llavors. Al document de Ramon I de Cerdanya de 1061: «*no li o tolré ne le-n tolré, ni li o vedaré ni le-n vedaré, ni le-n engannaré, ne l-en dezembré*». O com trobem al jurament de fidelitat que el comte Guislabert II de Rosselló (1074-1102) féu al comte Guillem I de Cerdanya (1068-1095): «*no t-o tolré ni te-n toré ni te-n enganaré ni te-n dezembré ne t-o vedaré ni te-n vedaré ne t-o contendré ni te-n contendré*».³⁶ El jurament del comte Guislabert II de Rosselló al comte de Cerdanya Guillem I, encara que no datat per la còpia conservada (no obstant això, cal datar-lo entre l'accés del rossellonès al comtat, en 1074, i la mort de Guillem I en 1095), és un testimoni amb un important nombre de fórmules feudals en llengua romànica, del català escrit, amb frases com l'esmentada i d'altre com «*et adiutor t-o seré a tener et ad aver predeicta omnia contra omnes homines uel feminas, sine tuo engan, per quantes vegades me-n recherràs o me-n comonràs*». La fórmula «*per quantes vegades me-n recherràs o me-n comonràs*» sovinteja a la documentació cerdana, rossellonesa i empordanesa.

Els documents esmentats, de Cerdanya i Besalú, i també els de Rosselló i Empúries són juraments de fidelitat, com el que Radulf Oriol féu al comte Ramon III (IV) de Pallars Jussà, escrit entre 1028 i 1047, i que he transcrit al capítol dedicat al català preliterari. Hi trobem les fórmules «*De ista ora in antea fidelis ero ego* [nom de qui

³⁶ Document editat per Francesc Miquel, *Liber Feudorum Maior*, doc. 686. Edició reproduïda per Luis Rubio a *Documentos lingüísticos catalanes*, doc. 113-XXXV, p. 130-131.

s'encomana], *filius* [nom de la mare], *ad* [nom del senyor]» i «*Iuro ego* [nom de qui jura], *filium* [nom de la seua mare], *ad te* [nom del senyor]» al protocol inicial del document. Al document de Minimilla de Pladecorts i el comte Oliba Cabreta de Cerdanya, hi ha una invocació inicial, «*In nomine Domini*», seguida per la fórmula «*ego* [nom de la persona que s'encomana] *accipio per te* [nom del senyor], *ad* [cosa que qui s'encomana tindrà pel senyor]». Minimilla *accipit* (obté) pel comte i senyor seu, els feus i beneficis que s'assenyalen, a canvi del compromís comtal de defensar Minimilla i els seus sempre. Encara no trobem un llenguatge feudal tan sofisticat com el del segle XI. El redactor del document tracta de vessar al llatí una terminologia que resulta difícil plasmar amb les paraules precises. El feudalisme abans de l'any 1000 estava en les beceroles a Catalunya, perifèria del regne dels francs occidentals. L'aparició del català en l'escriptura, en textos d'una certa extensió, té molt a veure amb el desenvolupament de les fórmules que la societat feudal naixent imposava. En l'any 976, en època d'Oliba Cabreta, el nou model de relació social i econòmica començava a balbucejar a Catalunya i d'això les característiques diplomàtiques i lingüístiques del pacte «feudal» —és un reconeixement de la senyoria superior del comte per la senyora de Pladecorts— entre Minimilla i el comte cerdà.

6. EL CATALÀ ESCRIT EN ALTRES COMTATS CATALANS

Ja m'he referit més amunt al jurament «feudal» que Radulf Oriol fa al comte Ramon III (IV) de Pallars Jussà (*ca.* 1028-1047) i als *Greuges* de Guitard Isarn, senyor de Caboet (*ca.* 1080-1095), quasi canonitzats a hores d'ara com els testimonis més antics en llengua catalana. Com hem vist, n'hi ha d'anteriors, amb fragments amb la suficient extensió per tenir-los en consideració. Fins ara m'he centrat, sobretot, en el document objecte principal d'aquest treball, el pacte feudal entre Minimilla de Pladecorts i el comte Oliba Cabreta de Cerdanya de l'any 976 i, per ser un document originat a l'àrea governada pels comtes cerdana i besaluencs, he dirigit preferentment la meua atenció a la documentació generada a l'àrea nord-oriental de Catalunya. Ara bé, aquesta recerca no seria completa si no revisem la documentació sorgida en altres territoris catalans.

De l'àrea del bloc comtal constituït per Barcelona-Girona-Osona, hi ha un testimoni de gran importància per a l'estudi del català preliterari i a més a més datat: l'acta de pignoració de castells que la comtessa Ermessenda fa al seu fill Berenguer

Ramon I, de l'11 d'octubre de 1023, la qual és la peça documental més antiga amb mostres de català escrit (fórmules feudals) del comtat de Barcelona:³⁷

«In nomine Domini. Ego Ermessendis comitissa, impignoratrix sum tibi, filio meo Berengario. Manifestum est, enim, quia mitto tibi pignoras ipsum castrum de *Cabrera*, et castrum de Besora, et castrum *Curul*, et castrum Duo Castella, et castrum *Orís*, et castrum *Luçan* et *Merlès*, et castrum *Voltragan*, et castrum *Balçaren*, et castrum Sorisa, et castrum *Castell Tallad*, castrum *Calders*, castrum Granaria, et castrum Murede, et castrum Odena, et castrum *Castellbel*, et castrum *Vacherices*, et castrum *Tagamanent*, et castrum *Taradel*, et castrum de Barchinona, cum castro de Montekandano, et castrum Sancti Vincencii, et castrum Resubio, et castrum Arapruniano, et castrum Vila de Maier, et castrum *Monteagud*, et castrum *Cherol*, et castrum Pinnana et castrum Cardona. Supradicta omnia, quip[p]e, kastella cum omnibus terminis, finibus et adiacenciis et pertinenciis et alaudibus atque ecclesiis eorum sic mitto tibi pignus, ut ego de isto die in antea bene tibi teneam et attendam ipsam finem et pacem quam tibi iuravi. Et ego Ermessindis prefata *si tenré et atenré a te*, Berengarium, comitem supradictum, ipsum sacramentum, quomodo scriptum est ipsum sacramentum, et exinde *no te-n forsfaré*. Et si ego exinde tibi forasfecero, infra ipsos primos quadraginta dies *que tu me n convenràs* per nomen sacramentum, *si t-o dreçaré o t-o emendaré*, si tu hoc recipere uolueris. Et si ego infra primos quadraginta dies suprascriptos ipsam forsfacturam aut forsfacturas *no la-t dreçava, o no la t-emendava*, incurrant supradictos omnes castros cum omnibus terminis, finibus et adiacenciis et pertinenciis et alaudibus atque ecclesiis eorum et cum omnibus uocibus comitalibus, quas comes ibi abet, reddeba in tua potestate a propio, ut facias exinde quodcumque uolueris. Et si ego Ermessindis comitissa de ipsas forsfacturas comunire *me vedava*, incurrant istas pignoras in potestate de Berengario, filio meo. Et ego Ermessindis, in tali, uidelicet, racione mitto istas pignoras suprascriptas ut, si ipsas pignoras, quas Berengarius, filius meus, mihi misit de ista omnia suprascripta, priores incurrerint in mea potestate, ipsas meas pignoras absolutas sint ab omni vinculo, ut ego faciam ex illas quodcumque uolueró.

Bernardus+. Petrus episcopus+.

Acta pacta uel conveniencia ·V· idus octuber anno ·XXVII· regnante Rodberto rege.

+Ermessindis, gracia Dei comitissa, qui hanc pignorationem feci et firmare rogavi.

³⁷ El català està indicat en cursiva. Document editat per Francesc Miquel, *Liber Feudorum Maior*, doc, 223. Edició reproduïda per Luis Rubio a *Documentos lingüísticos catalanes*, doc. 157-X, p. 190-191.

Sig+num Gondebaldus. Sig+num Miro de Fabricata. Sig+num Gauzfredus Bernardus. Sig+num Ermengaudus Bernardus. Sig+num Guilelmus de Montagnola. Vigfredus, levita, qui hanc scripsit et die et anno quo supra.»

Aquest document, en què la comtessa Ermessenda empenyora diversos castells al seu fill el comte Berenguer Ramon I de Barcelona, és anterior al jurament de Radulf Oriol. L'escrivà, el levita Guifré, es troba amb els mateixos problemes que l'escrivà del document de Minimilla i el comte Oliba Cabreta de l'any 976 pel que fa a l'escriptura dels topònims, que adopten majoritàriament la forma catalana o catalanitzant: *Cabrera, Curul, Orís, Luçan, Merlès, Boltragan, Balçarèn, Castell Tallad, Calders, Castellbel, Vacherices, Tagamanent, Taradel, Monteagut, Cherol*. Ara bé, a diferència de l'escrivà vallespirenc del 976, el levita Guifré està familiaritzat amb la terminologia del feudalisme: «Et ego, Ermessendis prefata, *si tenré et atenré a te*, Berengarium, comitem supradictum, ipsum sacramentum, quomodo scriptum est ipsum sacramentum, et exinde *no te·n forsfaré*. Et si ego exinde tibi forasfecero, infra ipsos primos quadraginta dies *que tu me con·n vonvenràs* per nomen sacramentum, *si t·o dreçaré o t·o emendaré*, si tu ho recipere uolueris».

El català també brolla per escrit a la Catalunya occidental, als comtats d'Urgell, els dos Pallars i la Ribagorça. De l'Urgell, especial rellevància per a la història del català té la conveniència signada pel bisbe Ermengol de la seu urgel·litana (1010-1035) i el comte Ermengol II d'Urgell (1011-1038/39):³⁸

«Ego E[rmengaudus] comes, de ista hora in antea aiutor *seré* per fidem sine *engan* ad E[rmengaudus] episcopo [...] super omnes homines [...] unde E[rmengaudus] episcopus *me pregarà*, exceptus ipsos meos homines *on dret fer-li podré o consell segons sa voluntad*.

Ego E[rmengaudus] comes, de ista hora in antea *no desfidaré* E[rmengaudus] episcopo *ne per sagrament no·l comunré*, si ipsas pignoras *no·m tolie* [...].

Ego E[rmengaudus] comes, de ista hora in antea *si foresfactura fac* aut foresfacturas ad E[rmengaudus] episcopo infra ipsos primos ·C· dies quod tu E[rmengaudus] episcopus *m·o querellaràs o me·n pregaràs* sine meo *engan*, *si t·o emennaré* ego, E[rmengaudus] comes, ad te, E[rmengaudus] episcopo, ad iudicium de

³⁸ Joaquim Miret i Sans, «Aplech de documents dels segles XIè y XIIè per a l'estudi de la Llengua Catalana», *Bulletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona*, vol. 6, núm. 47, p. 382. Edició reproduïda per Luis Rubio a *Documentos lingüísticos catalanes*, doc. 38-III, p. 57.

duos tuos homines et de duos meos si concordant de ipso iudicio, si tu E[rmengaudus] episcopus *rezebre o vols*. Et si no concordant [...] ego E[rmengaudus] comes ad te, E[rmengaudus] episcopo ipsas foresfacturas [...] *que feites t-auré, emenar-les-te* per iudicium Dei per aqua frígida, *si tu rezebre o vols o tal concell t-en faré que tu recebràs per ta volentad*. Et si tu E[rmengaudus] episcopus ipsa mea *emenna recebre no la volies o no la-m condonaves per tua bona volentad*, absolutus sum ego E[rmengaudus] comes de ipso Sacramento suprascripto et ipsas meas pignoras que *ui te pennoré soltes sian*.

Ego E[rmengaudus] comes istum sacramentum ac *si-l tenré* ad E[rmengaudus] episcopo, *me sciente, com ei és escrit*, exceptus quantum E[rmengaudus] episcopus me solverà sine forcia per Deum et Sanctis suis.»

Observen, ja a l'inici, la substitució de la primera persona del futur d'indicatiu del llatí clàssic, *ero*, per *seré*. És un document en què trobem la tensió entre el romanç que s'obre pas i el llatí conservador, talment com als *Greuges* de Guitard Isarn (Rabella 1997: 12), però encara no predomina la llengua romànica, com sí s'esdevindrà als *Greuges*. Ara bé, no hi ha cap apartat del document que no faça servir el català.

També a l'Urgell, resulta cridaner el document de venda d'un alou que fan Ramon Arnau i la seua muller al prevere Jofré, venda datada el 13 de juliol de 1034. No és un document destinat a consignar per escrit un acte feudal i, en conseqüència, està desproveït de la terminologia que trobem en la majoria de documents amb fragments en català de l'època. En aquesta venda apareix una descripció en català dels arbres fruitals de l'alou: «id sunt *morers III, et oliver I, et noger I, et pomer I, et amendolers IIII, et pruners et figers*».³⁹

El comtat de Pallars, en concret el Pallars Jussà, és ric en testimonis de català escrit del segle XI. Ja he parlat del *Jurament de Radulf al comte Ramon III (IV) de Pallars Jussà*, escrit entre el 1028 i el 1047. El primer document datat és del 19 de juny de 1066, la carta de donació del vescomte Gerbert al comte Ramon V de Pallars Jussà (1047-1098) de la meitat del castell de Tenriu (potser Tercui, a Sapeira),⁴⁰ un document especialment interessant, puix que recull, en català, els mots *vescomte* i *comte*: «donacione que fecit Gerbert *veçcomte*», «illo castellano de Tenriu al *comte* Raimundo». Aquest document també registra l'obligació feudal d'host i cavalcada: «Et faciat Gerbert *vezcomte ost et*

³⁹ Joaquim Miret i Sans, «Aplech de documents dels segles XIè y XIIè per a l'estudi de la Llengua Catalana», *Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona*, vol. 6, núm. 47, p. 352-353. Edició reproduïda per Luis Rubio a *Documentos lingüísticos catalanes*, doc. 40-V, p. 59-61.

⁴⁰ Document editat per Francesc Miquel, *Liber Feudorum Maior*, doc. 112. Edició reproduïda per Luis Rubio a *Documentos lingüísticos catalanes*, doc. 17-VII, p. 30.

cavalgada». Contràriament al Pallars, al comtat catalanoparlant més occidental, la Ribagorça, únicament trobem el balboteig del català al jurament que féu Pere al comte Ramon V de Pallars Jussà (1047-1098) per la possessió de la vall de Senyiu (a Montanui). Però aquest és un document, tot i que afecte geogràficament a la Ribagorça, que més aviat és pallarès.

«Iuro ego, Petro, filio Columba, ad te, Raimundo, filio Ermessendis, que de ista hora in ante fidelis *ti seré* de illo honore de Val Senguiz per directa fide, sine tuo enganno. Et si facio ibi castello in Val Senguiz aut in suos terminos, potestate tibi *daré* per directa fide, sine enganno, per istos sanctus.»⁴¹

A partir del document vallespirenc de l'any 976, el català el trobarem al llarg del segle XI empeltat en documents llatins a tot el territori català. Seria llarg, però, referir-nos ací a cada cas concret, cosa que sobrepassaria amb escreix les limitacions d'un TFG. Ara bé, per a complementar l'estudi del pacte entre Oliba Cabreta de Cerdanya i Minimilla, era important tenir en compte altres testimonis de la irrupció del català en la documentació escrita. Per força, he hagut de ser selectiu i cada document seleccionat, de segur, mereixeria un estudi més detallat per separat. Nogensmenys, és una possibilitat de recerca en el futur que no descarte. Ara mateix, però, quedem-nos en la importància, històrica i lingüística, de l'acte feudal subscrit pel comte de Cerdanya i la senyora de Pladecorts, i com el català, a través dels usos feudals, començà a ser visible en l'escriptura.

CONCLUSIONS

Determinar quin és el text més antic d'una llengua no hauria de ser la missió principal dels historiadors de la llengua antiga. Ara bé, l'antiguitat lingüística ha estat exhibida exageradament —i aplaudida per les intel·lectualitats respectives— als estats-nació amb pretensions lingüístiques uniformistes. Així, França ha exalçat el *Jurament d'Estrasburg* dels francs occidentals recollit pel cronista Nitard, malgrat ser d'una època —segle IX— en què no existia encara la llengua que avui dia denominem francès; Itàlia ha volgut convertir en italià (toscà) el romanç sud-itàlic dels *Placiti cassinesi* i Espanya ha trobat el

⁴¹ Document editat per Francesc Miquel, *Liber Feudorum Maior*, doc, 116. Edició reproduïda per Luis Rubio a *Documentos lingüísticos catalanes*, doc. 5-V, p. 22.

seu velló d'or lingüístic en les *Glossae aemilianenses* de San Millán de la Cogolla, convertint-les en castellanés, quan el romanç que apareix és navarroaragonès. Catalunya, encara que obviada, no ha estat aliena a aquesta competició per dotar de solera a la llengua pròpia, per això l'elevació als altars de l'antiguitat lingüística de les homilies trobades a Organyà en 1904 per l'erudit Joaquim Miret i Sans. Tanmateix, és un text de la fi del segle XII o començament del XIII i no és el testimoni més antic de català escrit, com tampoc no ho és la traducció catalana del *Liber iudiciorum* visigòtic, que A.M. Mundó situava al voltant de l'any 1140. Joan A. Rabella considera que hom podria considerar com a primer text en català el que conté una evolució característica d'aquesta llengua encara que el trobem en un document escrit quasi totalment en llatí. És a dir, la quantitat de text en català no hauria de significar un axis diferenciador entre el català —diguem-ne— no ben bé encara català i la manifestació literària en aquest idioma. Precisament, per aquest motiu els *Greuges de Guitard Isarn, senyor de Caboet* (ca. 1080-1095), també trobats per Joaquim Miret i Sans a Organyà, en 1908, no és el primer testimoni, car n'hi ha d'anteriors. Per a Joan A. Rabella, la importància dels *Greuges de Guitard Isarn* rau en la tensió entre llatí i català, en la importància que té el lèxic feudal en l'elaboració del discurs en català escrit i, com a aspecte ben distintiu, el reflex de la llengua escrita romànica, encara totalment supeditada a l'oralitat. Ja s'adonà d'això l'erudit rossellonès Bernat-Julità Alart al darrer terç del segle XIX: «els escrits més antics del Rosselló on trobem, no només rastres, sinó expressions totalment catalanes i frases o fórmules, són les actes de concessió i reconeixement de feus, acords entre feudataris i juraments feudals». Això, però, és un tret que, tot i ser comú a un bon nombre de documents de l'època, no determina la major o menor antiguitat. Prèviament als *Greuges de Guitard Isarn*, el lèxic feudal en català brolla en el *Jurament de Radulf* (abans de 1047) i en els documents dels comtats de la Cerdanya i Besalú més amunt analitzats: el *Jurament d'Isarn al comte Guifré II de Cerdanya pel castell de Castellfolit de Riubregós* (ca. 1002), el *Jurament del vescomte Bernat al comte Ramon I de Cerdanya* (22 de juny de 1061) i el *Jurament dels vassalls al comte Bernat II de Besalú* (ca. 1066). I no oblidem l'*Acta de pignoració de castells que la comtessa Ermessenda fa al seu fill Berenguer Ramon I de Barcelona*, de l'11 d'octubre de 1023, que també he recollit. Tots quatre exemples ben reeixits de la terminologia feudal aplicada a la llengua catalana que brolla en l'escriptura a l'entorn de la feudalitat.

El primer català escrit és un català inserit en textos llatins, el català anomenat «preliterari», que apareix amb vigor al segle XI, en el context de la societat feudalitzant

d'aleshores, però que ja podem entreveure al segle anterior. El 28 de juliol de l'any 976, quan al regne dels francs occidentals regnava Lotari I, el comte de Cerdanya i Besalú Oliba Cabreta rebia el reconeixement feudal de la senyora de l'actual Sant Joan de Pladecorts (Vallespir), Minimilla. El text resultant, en llatí, recull noms propis, mots comuns i frases en la llengua romanç del país, que el converteixen, mentre no siga trobat o recuperat un altre d'anterior en el temps, en el testimoni més antic conservat amb presència efectiva —no solament d'un mot aïllat— de la llengua catalana. El Vallespir, era un *pagus* dependent de Besalú, comtat obtingut per Oliba Cabreta rere la renúncia del seu germà, Miró III, que abraça la vida eclesiàstica i es convertí en bisbe de Girona en el 970. Vet ací el motiu de les reclamacions de fidelitat del comte cerdà als senyors de l'àrea besaluenca i, doncs, a la senyora de Pladecorts. El contracte «feudal» entre el comte i la seua vassalla resta reflectit en un document on el català balbucejia amb una intensitat que supera el simple esment de mots aïllats de documents anteriors, si més no, dels conservats.

Abans del compromís «feudal» entre Oliba Cabreta i Minimilla de Pladecorts, coneixem l'acta de consagració i dotació de la catedral d'Urgell (1 de novembre de 839) amb un topònim català, *Palomera*; el precepte del rei franc Carloman dirigit a l'Església gironina (29 d'agost de 881), que utilitza l'adjectiu *geronnense*; i la donació de Carles III el Simple (26 d'abril de l'any 900) amb ús de mots com *dextrale* (dextral), *aixata* (aixada), *relia* (rella), *sogas* (sogues), *parilio* (parell) i *tovalia* (tovalla). Tot plegat ben poca cosa. Haurem d'esperar al 976 per a trobar, ara sí, un document, en què la incapacitat de defugir el pas a la llengua vulgar, al català, farà possible l'aparició escrita de mots, sintagmes i àdhuc frases senceres en català. Heus ací la importància per a la història de la llengua catalana del pacte feudal entre Oliba Cabreta, comte de Cerdanya-Besalú, i Minimilla, senyora de Pladecorts, com ha restat demostrat a les pàgines precedents.

La terminologia feudal, com advertim en la resta de documents estudiats, resultà determinant en l'aparició del català escrit primigeni, si més no, tal com el coneixem. Ara bé, el document de Pladecorts no conté unes fórmules feudals precises, que sí que trobem en els documents del segle següent. Això és així, senzillament, perquè el feudalisme encara no havia irromput amb força en territori català, com sí que ho farà després de l'any 1000. Els mots, sintagmes i frases que s'escolen en llengua romànica al document vallespirenc donen veu al català del segle X, ja plenament català, i heus ací la seua importància, pel català que hi despunta en forma escrita i per la data del text, correctament expressada (*Facta est scriptura ·V· kalendas augustas, anno ·XX·º ·II·º regnante Leutario rege, filio Lodeuarii*). Joan Bastardas, malgrat reconèixer el català com a llengua

mil·lenària, es planyia de no tenir els catalans una excusa semblant a la dels italians, que en l'any 1960 celebraren el mil·lenari de la *Carta capuana*, o de posseir un testimoni lingüístic semblant al *Jurament d'Estrasburg* o a les *Glossae aemilianenses*, que creia Ramón Menéndez Pidal eren del segle X. Com hem vist, ni la *Carta capuana*, ni el *Jurament d'Estrasburg* ni les *Glossae aemilianenses* corresponen a les llengües —i en algun cas ni al temps (les *Glossae*)— que les reivindiquen. La *Carta capuana* del 960 no és italià (tosca), però l'acceptació per Minimilla de Pladecorts del comte Oliba Cabreta de Cerdanya com a senyor, de l'any 976, sí que és català, està perfectament datada i certifica la presència de la llengua catalana, per escrit, al segle X. Aquest document, que reflecteix un acte feudal, és, en definitiva, la baula més antiga, si més no, de què tenim constància, de la llarga cadena de testimonis escrits que uneix el català de l'oralitat inicial a la substitució del llatí com a llengua d'escriptura.

BIBLIOGRAFIA

FONTS

Abadal i de Vinyals, Ramon d' (1926-1950). *Catalunya carolíngia*, vol. 2, *Els diplomes carolíngis a Catalunya*, primera part. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. Reedició facsímil a Barcelona, 2007: Institut d'Estudis Catalans.

Achery, Luc d' (1723). *Spicilegium sive collectio veterum aliquota scriptorum qui in Galliae bibliothecis delituerant*, vol. 3. París: Montalant.

Alart, Bernard-Julien (1880). *Cartulaire roussillonnais*. Perpinyà: Imprimerie de Charles Latrobe.

Alart, Bernard-Julien (1881). *Documents sur la langue catalane des anciens comtés de Roussillon et de Cerdagne*. París: Maisonneuve et Cie, éditeurs.

Alart, Bernard-Julien (1886). *Inventaire-sommaire des Archives Départementales antérieures a 1700, rédigé par M. Alart, archiviste. Pyrénées-Orientales*, vol. 1. París: Paul Dupont.

Baraut, Cebrià (1978). «Les actes de consagracions d'esglésies del bisbat d'Urgell (segles IX-XII)». A: *Urgellia*, núm. 1, p. 11-182. Reeditat en 1986 a la Seu d'Urgell: Societat Cultural Urgel·litana.

Miquel Rosell, Francisco (1945). *Liber Feudorum Maior: Cartulario real que se conserva en el Archivo de la corona de Aragón*. Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas.

Miret i Sans, Joaquim (1908). «Documents en langue catalane (haut vallée du Sègre, XI-XII siècles)». A: *Revue hispaniques: recueil consacré à l'étude des langues, des*

littératures et de l'histoire des pays castillans, catalans et portugais, tom 19, núm. 55-56, p. 6-19.

Miret i Sans, Joaquim (1912). «Aplech de documents dels segles XIè y XIIè per a l'estudi de la Llengua Catalana». A: *Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona*, vol. 6, núm. 47, p. 348-357 i 381-395.

Montsalvatje y Fossas, Francisco (1901). *Colección diplomática del condado de Besalú*, vol. 1. Olot: Imprenta y librería de Juan Bonet.

Nitard (1882). *Historiarum libri quattuor*, edició d'Alfred Holder. Friburg i Tübingen: Akademische Verlagsbuchhandlung. Hi ha a la xarxa Internet diferents versions en línia de l'obra de Nitard, com aquesta: <https://www.thelatinlibrary.com/nithardus.html>.

Pujol, Pere (1912). *Documents en vulgar dels segles XI, XII & XIII procedents del bisbat de la Seu d'Urgell*. Barcelona: Institut de la Llengua Catalana.

Rubio García, Luis (1979). *Documentos lingüísticos catalanes*. Múrcia: Universidad de Murcia.

Russell-Gebbett, Paul (1965). *Mediaeval catalan linguistic texts*. Oxford: The Dolphin Book.

MONOGRAFIES, ARTICLES I OBRES GENERALS

Abadal i de Vinyals, Ramon d' (1948). *L'abat Oliba bisbe de Vic i la seva època*. Barcelona: Aymà.

Alcover, Antoni M. i Moll, Francesc de B. (1993). *Diccionari Català-Valencià-Balear*, 10 volums. Palma de Mallorca: Editorial Moll.

Badia i Margarit, Antoni M. (1984²). *Gramàtica històrica catalana*. València: Tres i Quatre.

Badia i Margarit, A. M. (1991²). *La formació de la llengua catalana*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

Baiges, Ignasi J., Feliu, Gaspar i Josep M. Salrach (dirs.) (2010). *Els pergamins de l'Arxiu Comtal de Barcelona, de Ramon Berenguer II a Ramon Berenguer IV*, vol. 2. Barcelona: Fundació Noguera.

Bastardas, Joan (1977). «El català pre-literari». A: G. Colom (coordinador). *Actes del Quart Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes. Basilea, 22-27 de març de 1976*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 37-64.

Bastardas, J. (1995). *La llengua catalana mil anys enrere*. Barcelona: Curial.

Bataller Mascarell, Rosa (2012). *Estudi filològic d'un text del segle XI: Jurament de compareixença*. UOC: TFG defensat en juny de 2012.

[<http://openaccess.uoc.edu/webapps/o2/bitstream/10609/15381/6/rbatallerTFC0612mem%C3%B2ria.pdf>].

- Batlle, Mar; Martí i Castell, Joan; Moran, Josep i Rabella, Joan Anton** (2016). *Gramàtica històrica de la llengua catalana*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Bernat Baltrons, Francesc i Massanell Messalles, Mar** (2020). «Morfologia». A: J. Martí i Castell, F. Bernat Baltrons i M. Massanell Messalles. *Gramàtica històrica catalana*. Barcelona: UOC.
- Bruguera, Jordi** (1985). «La llengua del *Libre jutge*». A: *Miscel·lània Antoni M. Badia i Margarit*, vol. 2. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 89-109.
- Casanova, Emili** (1989). «Gramàtica històrica catalana: proposta d'un mètode d'estudi». A: *Caplletra*, núm. 6, p. 7-20.
- Coromines, Joan** (1989-1997). *Onomasticon Cataloniae*, 8 volums. Barcelona: Curial.
- Gascón Chopo, Carles i Vergés Pons, Oliver** (2017). «L'acta de consagració de la catedral d'Urgell. Un fals del temps del bisbe Ermengol redactat entre 1016 i 1024». A: *Afers. Fulls de recerca i pensament*, núm. 86, p. 191-220. Catarroja: Afers.
- Gimeno Betí, Lluís** (2005). *Aproximació lingüística als inicis de la llengua catalana (segles VIII al XIII)*. Castelló de la Plana: Universitat Jaume I.
- Grandgent, C.H.** (1991⁵). *Introducción al latín vulgar*. Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas.
- Griera i Gaja, Antoni** (1931). *Gramàtica històrica del català antic*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- Lapesa, Rafael** (1981⁹). *Historia de la lengua española*. Madrid: Gredos.
- Ledgeway, Adam** (2009). *Grammatica diacronica del napoletano*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Martí i Castell, Joan** (2020). «Sintaxi». A: J. Martí i Castell, F. Bernat Baltrons i M. Massanell Messalles. *Gramàtica històrica catalana*. Barcelona: UOC.
- Menéndez Pidal, Ramon** (1976). *Orígenes del español. Estado lingüístico de la Península Ibérica hasta el siglo XI*. Madrid: Espasa-Calpe.
- Moll, Francesc de B.** (2006²). *Gramàtica històrica catalana*, edició de 1991 corregida i anotada per Joaquim Martí Mestre. València: Publicacions de la Universitat de València.
- Moran i Ocerinjauregui, Josep** (1994). «L'aparició del català a l'escriptura». A: J. Moran i Ocerinjauregui. *Treballs de lingüística històrica*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 55-94
- Moran i Ocerinjauregui, J.** (2004). «Els primers documents en llengua catalana». A: J. Moran i Ocerinjauregui. *Estudis d'història de la llengua catalana*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 31-48.
- Moran, J. i Rabella, J.A.** (2001). *Primers textos de la llengua catalana*: Barcelona: Enciclopèdia Catalana.

- Mundó, Anscari M.** (1960). «Un monument antiquíssim de la llengua catalana», *Serra d'Or*, núm. 6, p. 22-23.
- Mundó, A.M.** (1984). «Fragment d'una versió antiga del 'Llibre Jutge'», *Miscel·lània Aramón i Serra*, vol. 4. Barcelona: Curial, p. 155-193.
- Nadal, Josep Maria i Sabrià, Maria Teresa** (1982). «L'accés del català a l'escriptura». A: *L'Avenç*, núm. 49, p. 14 (326)-21 (333).
- Nadal, Josep Maria i Prats, Modest** (1993⁴). *Història de la llengua catalana. 1/ Dels orígens fins al segle XV*. Barcelona: Edicions 62.
- Olarte Ruiz, Juan B.** (1977). «En torno a las 'Glosas Emilianenses'». A: *Glosas Emilianenses*, edició facsímil. Madrid: Ministerio de Educación y Ciencia.
- Pujol, Pere** (1917). «L'acta de consagració i dotació de la catedral d'Urgell». A: *Estudis Romànics*, núm. 2, p. 92-115.
- Rabella, Joan Anton** (1997). «Greuges de Guitard Isarn, senyor de Caboet» (1080-1095). A: *Homenatge a Arthur Terry*, vol. 1. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 9-49.
- Rabella, J.A.** (1999). «La relació entre el llatí i el català a la documentació arcaica». A: *Llengua & Literatura*, núm. 10, p. 7-19.
- Salrach, Josep Maria** (1981). *El procés de formació nacional de Catalunya (segles VIII-IX)*, 2 volums. Barcelona: Edicions 62.
- Salrach, J.M.** (2014). «Els documents de Besalú a l'Arxiu Comtal de Barcelona i els misteris del darrer comte de Besalú (segles XI-XII)». A: *Quaderns de les Assemblees d'Estudis*, núm. 1, p. 7-28.
- Soler Cases, Manel** (2014). *Comentari filològic dels 'Greuges dels homes de Sant Pere de Graudescales' (s. XII)*. UOC: TFG defensat en 2014.
[\[http://openaccess.uoc.edu/webapps/o2/bitstream/10609/37241/6/msolecasTFC0614mem%C3%B2ria.pdf\]](http://openaccess.uoc.edu/webapps/o2/bitstream/10609/37241/6/msolecasTFC0614mem%C3%B2ria.pdf).
- Sobrequés, Santiago** (1980). *Els barons de Catalunya*. Barcelona: Vicens-Vives.
- Väänänen, Veikko** (1988³). *Introducción al latín vulgar*. Madrid: Gredos.